

Pitanje sinkroniziranosti povijesnih karata u udžbenicima. Terminološka harmonija ili kaos?

Sposobnost uporabe povijesnih karata sastavni je dio koncepta prostora koji ima važnu ulogu pri učenikovom razumijevanju prošlosti. Analizirajući osnovnoškolske i srednjoškolske udžbenike povijesti svih izdavačkih kuća, rađene prema novom kurikulumu iz 2019. rad istražuje pitanje sinkroniziranosti korištenih termina na povijesnim kartama sa samim tekstom, a zatim i međusobnu sinkroniziranost termina među kartama istog udžbenika i udžbenika drugih izdavača. Pri tome, naglasak je stavljen na područje između Jadranskog mora, njegovog šireg kontinentalnog zaleđa i savsko-dravskog međuriječja, odnosno termine Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, u razdoblju od ranog srednjeg vijeka do 1867.

Ključne riječi: povijesna karta, udžbenik povijesti, terminologija, Hrvatska, Slavonija, Dalmacija.

1. Uvod

Koncept vremena i prostora ključan je za razumijevanje prošlosti... važno je da učenici shvate povezanost povijesnog razvoja i prostora te razumiju povijesne procese i pojave u kontekstu vremena i prostora njihova događanja, stoji u nacionalnom kurikulumu iz 2019. nastavnog predmeta Povijesti za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj. Uz napomenu kako koncept prostora obuhvaća i sposobnost uporabe povijesnih i geografskih karata.¹

Ako je udžbenik iz povijesti, kao najčitanija knjiga o prošlosti, bestseller, kako bi to rekao talijanski povjesničar Stefano Petrunaro, odnosno za mnoge građane i jedina knjiga o povijesti koju će pročitati,² onda i povijesne karte,³ kao njegovi sastavni dijelovi, čine važan dio u konstruiranju učenikove slike o prošlosti.

1 Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Povijest za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj, Narodne novine. Službeni list Republike Hrvatske. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_03_27_557.html (posjet 25.1.2024.)

2 Stefano Petrunaro, *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918-2004*, prev. Franko Dota, (Zagreb: Srednja Europa, 2009.), 7.

3 U radu će se koristiti termin povijesna karta ili karta jer se on koristi u sadržaju kurikuluma. Više na temu povijesnih karata vidi u: Jeremy Black, *Maps and history: constructing images of the past*. (New Haven – London: Yale University Press, 1997.); Mario Carretero, „How to Teach Trump’s Wall? Historical Consciousness and National Territories Representations“, u: *Contemplating Historical*

Povijesna karta je suvremeno pedagoško pomagalo koje prikazuje konfiguraciju teritorija kroz ljudsko djelovanje ali, najvažnije, objašnjava povijesne pojave vođene uzročno-posljedičnim vezama i povijesnim kontekstom. U tom smislu, ove vrste karata pružaju sveobuhvatni uvid u ključna povijesna pitanja u određenom društvenom kontekstu. To nam ukazuje da povijesna karta prikazuje nacionalni teritorij, dok u isto vrijeme rekonstruira glavni nacionalni narativ.⁴

Jedan od glavnih hrvatskih nacionalnih narativa jest onaj o tisućljetnom kontinuitetu hrvatske države na području od Jadrana do Drave, što je, uostalom, i ovjekovječeno Ustavom iz 1990.⁵ Prateći taj narativ, povijesne karte u hrvatskim udžbenicima iz povijesti potencijalno ostavljaju štetne posljedice po učenikovo razumijevanje prošlosti, toliko naglašavano u kurikulumu. One se neće nastojati utvrditi preispitivanjem znanstvene utemeljenosti korištenih termina na povijesnim kartama, već ukazivanjem na njihovu sinkroniziranost, kako sa samim tekstom, tako i međusobno s kartama unutar istog udžbenika i udžbenika drugih izdavača.

Koncipiran u dva dijela, rad se u prvom dijelu bavi analizama povijesnih karata u osnovnoškolskim udžbenicima za šesti i sedmi razred te srednjoškolskim za drugi i treći razred. Pri tome će od primarne važnosti biti istraživanje postojanosti sinkronizacije korištenih termina⁶ na karti s onima iz teksta sadržaja nastavne jedinice ili poglavlja, kao i samog naziva karte uz koji se ona pojavljuje u udžbeniku. Također, pozornost će biti usmjerena i na pitanje konzistentnosti korištenja istih termina u različitim razdobljima u sklopu udžbenika iste izdavačke kuće (Alfa, Meridijani, Profil Klett, Školska knjiga).

Consciousness: Notes from the Field, ur: Anna Clark i Carla L. Peck (New York: Berghahn Books, 2019), 76–90.; Christian Jacob, *The Sovereign Map*, (London: The University of Chicago Press, Ltd., 2017.); Miljenko Lapaine, „Karta i/ili zemljovid?“ *Kartografija i geoinformacije* vol. 10, br. 1 (2002.): 194.; Everardo Perez-Manjarrez i Mario Carretero, „Historical Maps as Narratives. Anchoring the Nation in History Textbooks“, u: *Analyzing Historical Narratives: On Academic, Popular and Educational Framings of the Past*, ur. Stefan Berger, Nicola Brauch i Chris Lorenz, (New York: Berghahn Books, 2021), 164–190.

4 Everardo Perez-Manjarrez i Mario Carretero, „Historical Maps as Narratives. Anchoring the Nation in History Textbooks“, 164.

5 „...Izražavajući tisućljetnu nacionalnu samobitnost i državnu opstojnost hrvatskoga naroda, potvrđenu slijedom ukupnoga povijesnoga zbivanja u različitim državnim oblicima te održanjem i razvitkom državotvorne misli o povijesnom pravu hrvatskoga naroda na punu državnu suverenost, što se očitovalo: u stvaranju hrvatskih kneževina u VII. stoljeću; u srednjovjekovnoj samostalnoj državi Hrvatskoj utemeljenoj u IX. stoljeću; u Kraljevstvu Hrvata uspostavljenoj u X. stoljeću; u održanju hrvatskoga državnog subjektiviteta u hrvatsko-ugarskoj personalnoj uniji; u samostalnoj i suverenoj odluci Hrvatskoga sabora godine 1527. o izboru kralja iz Habsburške dinastije; u samostalnoj i suverenoj odluci Hrvatskoga sabora o pragmatičnoj sankciji iz godine 1712; u zaključcima Hrvatskoga sabora godine 1848. o obnovi cjelovitosti Trojedne Kraljevine Hrvatske pod banskom vlašću, na temelju povijesnoga, državnoga i prirodnoga prava hrvatskog naroda; u Hrvatsko-ugarskoj nagodbi godine 1868. o uređenju odnosa između Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i Kraljevine Ugarske na temelju pravnih tradicija obiju država i Pragmatičke sankcije iz godine 1712...“ itd. „Ustav Republike Hrvatske“, Narodne novine: službeno glasilo Republike Hrvatske. http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_12_56_1092.html (posjet 17.1.2024.)

6 Izraz „termin“ se u radu koristi u smislu označavanja imena ili naziva određenog pojma.

Drugi dio će biti usmjeren na usporedbu povijesnih karata iste tematike na primjerima udžbenika različitih izdavačkih kuća s naglaskom na njihovu međusobnu sinkroniziranost. Iako će pozornost, kao i u prvom dijelu rada, primarno biti usmjerena na termine entiteta na području između Jadranskog mora, njegovog šireg kontinentalnog zaleđa i savsko-dravskog međuriječja, analiza će obuhvatiti i njihove granice, a zatim i imenovanje susjednih entiteta, kao i načina kojim su prezentirani, odnosno boje kojom su označeni, u odnosu na entitet što se nalazi u središtu zanimanja karte.

Povezano s nacionalnim narativom o tisućljetnom postojanju države, posebni će naglasak u analizi povijesnih zemljovida biti na korištenju termina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije za područja koja su, prema autorima udžbenika, ti entiteti predstavljali kroz povijest. Držim kako ono ima velikog utjecaja na učenikovo percipiranje zasebnosti spomenuta tri entiteta što je, prije svega, osobito važno za razumijevanje 19. stoljeća kada se počinju aktualizirati politička pitanja ujedinjenja Hrvatske, Dalmacije i Slavonije ili Trojedne kraljevine,⁷ kako su je tada još nazivali hrvatski političari. Danas su Slavonija i Dalmacija regije Hrvatske, ali prije 20. stoljeća to nije bio slučaj, što se, između ostaloga, može zaključiti iz toga što su njihova imena u svojim titulama nosili carevi, kraljevi i duždevi, što je Sabor u Zagrebu nosio sva tri imena u svom punom nazivu, nadalje, iz postojanja vlastitog grba još od srednjeg vijeka, od kojih je svaki prikazan, primjerice, i na trobojnici iz 1848. i u velikom grbu Austro-Ugarske Monarhije, što se isti ti grbovi i danas mogu vidjeti na krovu crkve sv. Marka, itd. Stoga, nastojat će se utvrditi u kolikoj mjeri povijesne karte utječu na razumijevanje zasebnosti navedena tri entiteta u stoljećima prije 1867. Pitanja i odgovori koji bi išli u smjeru kako su Dalmacija i Slavonija postale regije Hrvatske, zašto su njihova imena doživljavala prostorno širenje i selidbu kroz stoljeća i sl. nadilaze opseg ovog članka.

Također, treba naglasiti kako se u radu neće propitivati znanstvena utemeljenost ili ispravnost termina u sadržaju teksta ili onih korištenih na karti. Ako u analizi, primjerice, stoji kako na karti iz 1358. na mjestu Slavonije piše Hrvatska, s time se ne želi ukazati kako je znanstveno ispravno pisati Slavonija umjesto Hrvatska, već da je na prethodno analiziranoj karti, onoj iz 11. stoljeća, na istom tom području bio naveden termin Slavonija. Također, treba napomenuti i kako se prilikom lociranja određenih povijesnih entiteta neće koristiti suvremene smjernice u smislu, Slavonija se prostirala na području od današnje granice Hrvatske sa Slovenijom do granice sa Srbijom, već će se koristiti orijentacija prema imenima rijeka, planina i drugih naziva koje u sebi ne nose izraz anakronizma ili bilo kakvi oblik političke konotacije. U slučaju ovog istraživanja, najčešće će biti riječi o području obalnih gradova i otoka Jadranskog mora, o užem ili širem dinarskom kontinentalnom zaleđu jadranske obale, o savsko-dravskom međuriječju i tako dalje.

7 *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, s. v. „Trojedna Kraljevina,“ Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/trojedna-kraljevina> (posjet 27.1.2024.)

Analiza će biti usmjerena na povijesne karte tematski vezane za 8. i 9. stoljeće, prvu polovicu 10. stoljeća ili Tomislavovu Hrvatsku, drugu polovicu 11. stoljeća, Zadarski mir iz 1358., *ostatke ostataka nekoć velikoga i slavnoga kraljevstva Hrvatskoga* (ostatci ostataka) i osmanlijska osvajanja tijekom 16. stoljeća, stanje u 18. stoljeću, odnosno nakon tzv. Oslobodilačkih ratova, Ilirske pokrajine početkom 19. stoljeća, te Austro-ugarsku nagodbu iz 1867. U prvom dijelu rada bit će analizirana i karta tzv. Oslobodilačkih ratova na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće, koju izdavač Profil Klett ne sadrži. Odabir karata vezan je uz društveno-političke promjene i događaje na području od Jadrana do Drave, koje je u središte analize, pri čemu su 8. i 9. stoljeće kada se pojavljuju prve teritorijalno-političke jedinice polazišna točka, a 1867. uzeta za završnu godinu analize jer su tada entiteti Dalmacija i Slavonija prikazani zasebno u odnosu na entitet Hrvatska. U prilogu su fotografije analiziranih karata radi lakšeg uvida u iznesene opservacije analize. Analizirani su udžbenici za šesti i sedmi razred osnovnih škola te za drugi i treći razred gimnazijskog programa koji su pisani prema aktualnom nacionalnom kurikulumu nastavnog predmeta Povijesti iz 2019. Rezultati istraživanja mogu poslužiti učiteljima u njihovom radu.

Analizirani udžbenici se navode prema imenima izdavačkih kuća, a ne prema naslovima ili prezimenima autora.⁸

2. Prvi dio: Sinkronizacija povijesne karte i teksta

U ovom dijelu istražuju se povijesne karte unutar istog udžbenika, a analiza će obuhvatiti osnovnoškolske i srednjoškolske udžbenike istog izdavača. Primarno je istraživanje postojanosti sinkronizacije korištenih termina na karti s onima iz teksta sadržaja nastavne jedinice ili poglavlja, kao i samog naziva karte. Karte su analizirane kronološkim redosljedom s obzirom da je jedan od ciljeva rada utvrđivanje konzistentnosti korištenja istih termina za odgovarajuće entitete u različitim razdobljima unutar udžbenika iste izdavačke kuće.

2.1. Karte u udžbenicima izdavačke kuće Alfa

U ovom dijelu analizirani su udžbenici za šesti i sedmi razred osnovne škole i udžbenici za drugi i treći razred gimnazija izdavačke kuće Alfa.⁹

8 Ne navodi se *Povijest 6* donosi kartu ili *Klio 7* prikazuje, već Alfin udžbenik za šesti razred donosi kartu odn. udžbenik Školske knjige za sedmi razred prikazuje, itd. Osim radi lakšeg praćenja, razlog je i što je u pisanju udžbenika sudjelovalo više autora. Smatramo da bi u kontekstu ovog rada, bilo neprimjereno pisati Brdal, Madunić, Kaniški i Rajković navode da je Tomislav proširio granice Hrvatske. Umjesto toga koristit će se riječ autor u jednini.

9 Ante Birin, Danijela Deković i Tomislav Šarlija, *Povijest 6* (Zagreb: Alfa, 2020); Abelina Finek, Darko Finek, Željko Holjevac i Maja Katušić, *Povijest 7* (Zagreb: Alfa, 2020); Ante Birin, Tihana Magaš i Tomislav Šarlija, *Povijest 2* (Zagreb: Alfa 2020); Ivan Dukić, Maja Katušić, Stipe Ledić i Miroslav Šašić, *Povijest 3* (Zagreb, Alfa 2020)

2.1.1. Prve hrvatske kneževine

Uz dva poglavlja Alfinih udžbenika za šesti razred osnovnih škola vezanih uz *Hrvatske kneževine* i *njihovi vladari*, stoji karta *Prve hrvatske kneževine* (Prilog 1) s različitim bojama istaknutim kneževinama Hrvatska u širem dinarskom kontinentalnom zaleđu jadranske obale, Donja Panonija u zapadnom dijelu savsko-dravskog međuriječja i Paganija u dolini između Cetine i Neretve, dok su južno od nje Zahumlje, Travunja i Duklja samo uokvirene i u legendi predstavljene kao slavenske kneževine u hrvatskom susjedstvu. Bizantska Dalmacija s pripadajućim ucrtanim gradovima Dubrovnik, Zadar, Trogir, Split, Kotor i otocima Krk, Rab i Osor je navedena u legendi i označena drugačijom bojom. Također, karta prikazuje središta Bornine i Ljudevitove vlasti smještene unutar Hrvatske, odnosno Donje Panonije.¹⁰

U tekstu poglavlja *Hrvatske kneževine...* stoji kako su se Hrvati od početka 9. stoljeća počeli ujedinjavati u manje zajednice od kojih su zatim nastale prve hrvatske kneževine, a zatim se ističe kako Hrvatsku i Donju Panoniju spominju franački izvori, dok Paganiju ili Neretvansku kneževinu mletački i bizantski pisci.¹¹

Doduše, u Alfinom slučaju su dijelovi teksta međusobno suprotni kada autor za Bornu i Ljudevita navodi kako su bili prvi poznati hrvatski vladari, a odmah zatim navodi i citat iz službenih anala Franačkog Carstva gdje se Borna spominje kao knez Dalmacije.¹² Za dalmatinske gradove još u prethodnom poglavlju piše kako su priznavali bizantsku vlast, a zatim i da ih je Bizant zadržao i nakon mira u Aachenu 812.¹³

Identična karta, istog naziva, prikazana je u i srednjoškolskom udžbeniku (Prilog 1), a razlika je jedino što ovu prate crtice o svakoj kneževini unutar same karte.¹⁴

Ona je, također, sinkronizirana s tekstem u kojem spominje i Bizantsku Dalmaciju i Donju Panoniju koje naziva hrvatskim područjima, a naglašava i kako je Bizant nakon mira u Aachenu *dobitno učvrstio svoju vlast u dalmatinskim otocima, ali isto tako morao se odreći ostalih dijelova današnje Hrvatske, koji su pripali Franačkoj*.¹⁵

2.1.2. Hrvatska u doba kralja Tomislava

S obzirom na jednako korištene boje i opseg teritorija, karta *Hrvatska u doba kralja Tomislava* (Prilog 2), korištena i u osnovnoškolskom i srednjoškolskom udžbeniku, na prvi je pogled gotovo identična s prethodnom, ali za primijetiti je kako na njoj nema više termina Hrvatska. Međutim, na novoj karti se može primijetiti kako su svi dalmatinski gradovi i otoci, osim Dubrovnika i Kotora imaju istu boju kao i njihovo kontinentalno zaleđe za kojeg na samoj karti ne piše ništa, ali zato u legendi stoji kako narančasta boja predstavlja *Hrvatsku s pripojenim dalmatinskim gradovima*. Entitet u

10 Ante Birin, Danijela Deković i Tomislav Šarlija, *Povijest 6* (Zagreb: Alfa, 2020), 52.

11 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest 6*, 52.

12 Ibid., 53.

13 Ibid., 51.

14 Ante Birin, Tihana Magaš i Tomislav Šarlija, *Povijest 2* (Zagreb: Alfa 2020), 38.

15 Ibid., 42.

savsko-dravskom međuriječju je dobio novo ime, pa umjesto Donje Panonije stoji Slavonija, za čije se područje u legendi može pročitati kako je pripojeno (Hrvatskoj, op.a.) nakon pobjede nad Mađarima. U legendi se navodi još i da su spomenuti Dubrovnik i Kotor ostali bizantski posjed, dok su Paganija, Zahumlje, Travunja i Duklja ostali nepromijenjenog izgleda u odnosu na prethodnu kartu. Novina na karti su termini Franačke, Ugarske, Bosne i Raške.¹⁶

Autor teksta u poglavlju *Tomislav – prvi hrvatski kralj* navodi kako je Tomislav od Bizanta dobio upravu nad dalmatinskim gradovima, kao i da je proširio svoju vlast na Donju Panoniju, te zaključuje da su time sjever i jug Hrvatske po prvi puta sjedinjen. Zbunjujuća može djelovati konstatacija o sjedinjenom sjeveru i jugu Hrvatske ako uzmemo u obzir da se termin Hrvatska na prethodnoj karti navodi samo za kontinentalno zaleđe, dok je sjever Hrvatske nazvan Donja Panonija. Također, Slavonija, koja se kao termin na karti pojavila umjesto Donje Panonije, u tekstu udžbenika se navodi tek u idućoj nastavnoj jedinici, krajem 11. stoljeća, odnosno oko sto sedamdeset godina nakon Tomislava, u pohodu Ladislava Arpadovića.¹⁷ Štoviše, u tekstu poglavlja vezanom za Tomislava jasno piše da je proširio svoju vlast na Donju Panoniju.

Slavoniju ne spominje ni autor teksta srednjoškolskog udžbenika, već navodi kako je Tomislav nakon što je natjerao mađarskog kralja u bijeg, postao prvi vladar koji je uspio sjединiti sjever i jug Hrvatske.¹⁸ Također, nema riječi o širenju granica, a stoji i kako je u krajevima Dalmacije konzul bio kralj Tomislav, iz čega, zatim zaključuje, da su hrvatske zemlje, po prvi puta, od mora do Drave bile sjedinjene u istu cjelinu.¹⁹

2.1.3. Hrvatska u vrijeme Petra Krešimira IV.

U slučaju karti vezanih uz 11. stoljeće, u Alfinom srednjoškolskom udžbeniku nalazi se karta naziva *Hrvatska u vrijeme Petra Krešimira IV.* (Prilog 3). U legendi karte za područje između Jadrana i Drave do Drine stoji termin Hrvatska, a u savsko-dravskom međuriječju navodi se termin Slavonija. Dalmatinski gradovi i otoci su sjedinjeni istom bojom sa svojim kontinentalnim zaleđem, svi osim Dubrovnika, Kotora i Budve su drugom bojom, za koju ne stoji što označava.²⁰

U tekstu autor spominje samo kako je Petar Krešimir IV. sjединio obalu i zaleđe u jednu političku cjelinu i da je to političko sjedinjenje omogućilo još brže kroatiziranje dalmatinskih gradova.²¹ Nema spominjanja Slavonije, čije ime nalazimo unutar iduće nastavne jedinice, četrdeset stranica kasnije, u kontekstu Ladislavova osvajanja Slavonije i osnivanja Zagrebačke biskupije.²²

16 Ibid., 58.; Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest 2*, 53.

17 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest 6*, 62.

18 Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest 2*, 52.

19 Ibid., 53.

20 Ibid., 60.

21 Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest 2*, 60.

22 Ibid., 108.

2.1.4. Zadarski mir

Imena Dalmacije i Slavonije se ne nalaze ni na slijedećoj karti *Hrvatska nakon Zadarskog mira 1358. godine* (Prilog 4), unutar nastavne jedinice *Vrhunac hrvatskog srednjovjekovlja*. Upravo spomenuti naziv karte učenika upućuje da se pod Hrvatskom podrazumijeva cijelo označeno područje od Jadranskog mora do Drave, odnosno od Dubrovnika do Osijeka (koji su zajedno s još dvadesetak gradova označeni na karti), iako se ona ne navodi ni na karti, ni u samoj legendi karte.²³

Zadarski mir iz 1358. se u tekstu prezentira kao događaj koji je označio novo ujedinjenje hrvatskih zemalja, kako stoji u naslovu poglavlja, jer je tada, prema autoru, većina hrvatskih zemalja bila sjedinjena pod vlašću jednog vladara, naglasivši pri tome da je prvi put u povijesti vlast ugarsko-hrvatskih kraljeva priznao i Dubrovnik.²⁴

Iako su na karti stopljeni terminom Hrvatska, u tekstu spomenute nastavne jedinice, kao i one koja joj je prethodila (*U zajedničkoj državi s Ugarskom*), entiteti Dalmacije i Slavonije se pišu nezavisno od Hrvatske, kao što je to, primjerice, u slučaju teme o Beli IV. i Tatarima kada se kralj skrivao po Hrvatskoj i po Dalmaciji, zatim da je Dalmacija vodila borbe s Venecijom, dok se za Slavoniju naglašava kako se postupno oblikovala kao zasebna cjelina. Štoviše na kraju nastavne jedinice, u rubrici *Ponovimo*, izdvajaju se prilike i događaji vezani zasebno za Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju.²⁵ Ipak, iz rečenice *u Hrvatskoj južno od Kupe Arpadovići nisu uspjeli učvrstiti vlast*²⁶ može se zaključiti da je za autora Slavonija, unatoč navedenim zasebnostima, samo dio Hrvatske jer sugerira da postoji i Hrvatska sjeverno od Kupe, što je područje koje u tekstu i prema ranijoj karti odgovara pojmu Slavonija.

Srednjoškolski udžbenik uz tekst u kojem se Zadarski mir predstavlja kao *novu integraciju hrvatskih krajeva*,²⁷ ne donosi kartu istog.

2.1.5. Osmanska osvajanja

Osmanska osvajanja hrvatskih zemalja (Prilog 5) naziv je karte na kojoj su prikazane dvije etape osmanskih osvajanja, do 1463., kada, zaključujemo iz teksta pada Bosna, te do 1526., kada smrću Ludovika II. na Mohačkom polju Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo ostaje bez vladara. Na karti su termini Hrvatska i Slavonija navedeni jednakom veličinom slova, ali i unutar iste boje, za koju u legendi stoji da označava Hrvatsku.²⁸

U tekstu stoji kako su Turci zauzimanjem važnih utvrda Hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća osvojili gotovo čitavu Slavoniju, Liku, Krbavu i Gacku, što je rezultiralo time da je Hrvatsko kraljevstvo ostalo svedeno na sjeverozapadnu Hrvatsku, Gorski kotar i dijelove Hrvatskog primorja.²⁹ Ukratko, promatrajući samo naziv karte i termine unutar nje, učenik može doći do tri različita zaključka: da su Hrvatska

23 Ibid., 71.

24 Ibid., 71.

25 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 66-69.

26 Ibid., 66.

27 Ante Birin, Tihana Magaš i Tomislav Šarlija, *Povijest* 2 (Zagreb: Alfa 2020), 117.

28 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 209.

29 Ibid., 210.

i Slavonija dva različita, ali teritorijalno povezana entiteta, da je Slavonija hrvatska zemlja, iako se navodi odvojeno od Hrvatske, te, u konačnici, da je Slavonija - Hrvatska. Također, za primijetiti je da za razliku od karte koja ističe Slavoniju kao poseban entitet, u tekstu ona gubi tu zasebnost i biva prezentirana kao jedna od niza regija današnje Republike Hrvatske, čime se stvara konfuzija oko njenog srednjovjekovnog i suvremenog poimanja.

Srednjoškolski udžbenik donosi kartu *Osmanska osvajanja hrvatskih zemalja poslije 1526.* (Prilog 6), a jedini entiteti navedeni na karti su Mletačka Republika i Osmansko Carstvo.³⁰

Kartu prati tekst u vidu crtica unutar same karte u kojima autor izdvaja pojedine događaje, odnosno bitke i osvajanja utvrda, iz kojih se mogu zaključiti nazivi prikazanih područja. Primjetno je i kako autor ovdje kao sinonime za Osmanlije i osmanska osvajanja koristi termin Turci, čija su osvajanja *prekinula vezu Dalmacije i sjevernih hrvatskih krajeva*³¹ ili koji su *zauzimanjem Udbine prekinuli u potpunosti vezu sjevera i juga Hrvatske*,³² čime ostavlja dojam da pod pojmom Hrvatska podrazumijeva čitavo područje od Jadrana i Cetine do Drave. Autor istovremeno piše i kako su *Turci zauzeli čitavu Slavoniju do Čazme nakon bitke kod Gorjana*,³³ poistovjećujući je sa suvremenom Slavonijom, a ne onom za koju u prethodnom poglavlju spominje sabor u Dubravi, koja se nalazi zapadnije od Čazme.³⁴

2.1.6. Mir u Srijemskim Karlovcima

Karte *Mir u Srijemskim Karlovcima* u osnovnoškolskom i njoj identična *Oslobođenje hrvatskih zemalja* u gimnazijskom udžbeniku (Prilog 7) prikazuju područje oslobođeno od osmanske vlasti do 1699., a u legendi je još dodano i područje oslobođeno od 1718. do 1791. Uočava se kako je cijeli potez od Dunava do Neretve, ovisno o etapi oslobođenja, obojan određenom svjetlijom nijansom žute boje, dok je Banska Hrvatska označena tamnijom nijansom žute. Mletačka Republika je označena crvenom, a Habsburška Monarhija bijelom bojom. Osmansko Carstvo je zeleno.³⁵

Autor u tekstu naizmjenično nudi dva različita, ali i međusobno isprepletana, narativa oko same teme. Tako piše kako je Venecija svoje dalmatinske posjede proširila na unutrašnjost, kako je Habsburška Monarhija dobila Slavoniju sa zapadnim Srijemom i Liku te ostavlja žal što bečki dvor spomenuta područja nije pripojio Hrvatskoj.³⁶ Istovremeno, *Oslobođenje hrvatskih zemalja od Turaka*, naslov i nastavne jedinice i poglavlja, donosi zaključak da je tada *ustanovljena hrvatska granica s turskom Bosnom*.³⁷ S jedne strane, on je kontradiktoran s tekstom o širenju posjeda

30 Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest 2*, 255.

31 Ibid., 264.

32 Ibid., 255.

33 Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest 2*, 255.

34 Ibid., 254.

35 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest 6*, 221; Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest 2*, 281.

36 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest 6*, 222.

37 Ibid., 222.

Habsburške Monarhije i Venecije, ali s druge strane, savršeno korespondira, s kartom na kojoj učenik, prema bojama, vrlo lako može steći dojam da se Banska Hrvatska proširila na oslobođenim područjima.

U tekstu srednjoškolskog udžbenika Slavonija se ne navodi, dok u kontekstu oslobođanja Dalmacije autor piše kako su *sjevernodalmatinski hajduci pohitali u prekovalebitski dio Hrvatske*,³⁸ iz čega se može zaključiti da je i dio s druge strane Velebita, bliži moru, za autora također Hrvatska. Također, i Dubrovnik se, unutar zasebnog uokvirenog teksta već na idućoj stranici spominje, zajedno s Rovinjem i Zagrebom, u kontekstu baroknih crkava u Hrvatskoj, a ne današnjoj Hrvatskoj, kako se znalo naglasiti u prethodnim slučajevima.³⁹

2.1.7. Hrvatske zemlje krajem 18. stoljeća

Uz nastavnu jedinicu *Hrvatske zemlje u vrijeme dvorskog – prosvijećenog apsolutizma*, prvoj vezanoj za hrvatsku povijest u udžbeniku za sedmi razred, prikazana je karta *Hrvatske zemlje krajem 18. stoljeća* (Prilog 8), koja je sadržajno drugačija od drugih po tome što na njoj donosi uokvirene tekstove o pripadnosti određenih područja.

Uz njih, stoji i kratki uvod gdje se navodi: *Kao i u prethodnom razdoblju, jedna od glavnih značajki hrvatskih zemalja bila je njihova rascjepkanost. One su bile sastavni dio triju velikih država: Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Osmanskog Carstva.* U sastavu potonje u tekstu navodi i Tursku Hrvatsku, dio između rijeka Une i Vrbasa. Karta pokazuje, a tekst unutar nje potvrđuje, da su Istra, Dalmacija i Kotor bili dio Mletačke Republike, da je Habsburškoj Monarhiji pripadala Vojna Krajina, te da se u istoj nalazila i Banska Hrvatska kod koje stoji kako ju je prvotno sačinjavalo tri, a od sredine 18. stoljeća šest županija i sve su navedene na karti.⁴⁰

U tekstu osnovnoškolskog udžbenika se spominju i Slavonija i njene tri županije (Požeška, Virovitička, Srijemska) ali se navodi da su stavljene pod upravu Hrvatskog sabora, što nije istovjetno zaključku da je entitet Slavonija postao Hrvatska, kako to karta, s nenavođenjem termina Slavonije sugerira.⁴¹ Štoviše, Slavoniju se može pronaći već u tekstu idućih poglavlja (*Prosvjetiteljske ideje je u Slavoniji prenosio Relković*)⁴² baš kao i prikaz njenog grba iz Vitezovićeve djela, kao jednog od grbova hrvatskih zemalja.⁴³

Na karti je označen i termin Ugarsko primorje s Rijekom, iako o njemu nema dodatnog teksta ni uz kartu ni u tekstu nastavne jedinice. Također, izdvojena je i Dubrovačka Republika u vezi koje unutar nastavne jedinice postoji tek grb naslovljen Ragusa, izdvojen iz Vitezovićeve djela zajedno s grbovima Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, uz autorov komentar kako je riječ o hrvatskim zemljama uz zadatak učenicima da ih se uspoređi s grbom Republike Hrvatske.⁴⁴

38 Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest 2*, 279.

39 Ibid., 280. i 283.

40 Abelina Finek, Darko Finek, Željko Holjevac i Maja Katusić, *Povijest 7* (Zagreb: Alfa, 2020), 14

41 Ibid., 15

42 Ibid., 17

43 Ibid., 18

44 Ibid., 18

Istu kartu, ali bez uokvirenih tekstova, donosi i srednjoškolski udžbenik, uz koju autor, također, ne navodi Slavoniju već samo Bansku Hrvatsku te naglašava kako su se uz nju u sklopu Habsburške Monarhije našli i Vojna krajina, dio istarskog poluotoka, Međimurje, te je po prvi puta spomenuta Baranja,⁴⁵ koja niti se navodi na karti, niti je njeno područje obuhvaćeno istom bojom kao prethodno nabrojani entiteti.

2.1.8. Ilirske pokrajine

Unutar nastavne jedinice *Francuska vladavina u hrvatskim zemljama* mogu se pronaći čak dvije karte: *Hrvatske zemlje tijekom Napoleonovih ratova (1805.-1809.)* (Prilog 9), i *Ilirske pokrajine (1809.-1813.)* (Prilog 10), kod koje je pozornost usmjerena isključivo na Ilirske pokrajine ili područje hrvatskih zemalja južno od Save koje su zajedno sa slovenskim zemljama činile spomenutu tvorevinu. One su iscrtane s unutarnjim granicama samih pokrajina (Dubrovnik, Dalmacija, Vojna Hrvatska, Civilna Hrvatska, Istra, Kranjska, Koruška).⁴⁶

Različitim bojom i bez termina, označeno je i područje što se nalazi sjeverno od Save, odnosno ono koje nije pod vlašću Francuza, ali uvidom u prethodnu kartu ondje se mogu pronaći termini i Hrvatske i Slavonije,⁴⁷ što je promjena u odnosu na kartu rascjepkanih hrvatskih zemalja u 18. stoljeću. Teksta posvećenog tom području u nastavnoj jedinici nema.

Srednjoškolski udžbenik donosi samo kartu *Ilirske pokrajine*,⁴⁸ identičnu s osnovnoškolskim primjerom. Međutim, autor teksta koji se nalazi uz kartu u kontekstu odlaska Francuza 1813. ne spominje da su oni otišli iz, primjerice, Dalmacije, već iz današnje južne Hrvatske, a svega nekoliko redaka kasnije da je i bivša Dubrovačka Republika pripala Austriji te da je nadalje imala zajedničku političku sudbinu s *ostalim dijelovima Hrvatske*,⁴⁹ ne naglašavajući, ovoga puta, da misli na današnju, već ostavlja dojam da sve dijelove bivše Ilirske pokrajine smatra Hrvatskom.

2.1.9. Austro-ugarska nagodba

Uz poglavlja *Austro-ugarska nagodba* i *Hrvatsko-ugarska nagodba* nalazi se karta cjelokupne Austro-Ugarske Monarhije iz 1867. (Prilog 11) na kojoj su, s obzirom na pripadnost Austrijskom Carstvu ili Ugarskom Kraljevstvu, različitim bojom, kako međusobno, tako i u odnosu na ostatak države označene hrvatske zemlje. Sami termini tih hrvatskih zemalja unutar karte ne pišu jer učenik ima zadatak zaključiti o kojim je zemljama riječ.⁵⁰

45 Ivan Dukić, Maja Katušić, Stipe Ledić i Miroslav Šašić, *Povijest 3* (Zagreb, Alfa 2020), 43.

46 Ibid., 50

47 Finek, Finek, Holjevac, Katušić, *Povijest 7*, 49.

48 Dukić, Katušić, Ledić, Šašić, *Povijest 3*, 78.

49 Ibid., 79.

50 Dukić, Katušić, Ledić, Šašić, *Povijest 3*, 144.

Iz teksta se saznaje da su u austrijskom dijelu Istra i Dalmacija, a u ugarskom Hrvatska, Slavonija i Vojna Krajina.⁵¹ Od svih navedenih, jedino područje Vojne krajine nije označeno na karti, iako je u vrijeme postizanja Austro-ugarske nagodbe (1867.) još uvijek postojala.

Identičnu kartu donosi i srednjoškolski udžbenik s napomenom u legendi da različite boje označavaju *hrvatske zemlje u austrijskom dijelu Monarhije* i *hrvatske zemlje u ugarskom dijelu Monarhije*, a u tekstu se može pronaći da su to Dalmacija i Istra, odnosno Hrvatska i Slavonija.⁵² Vojna krajina se ne spominje, tako da se može reći da je karta sinkronizirana s tekстом.

2.2. Karte u udžbenicima izdavačke kuće Meridijani

U ovom dijelu bit će analizirani udžbenici izdavačke kuće Meridijani koja izdaje srednjoškolske udžbenike. Analizirani su udžbenici za drugi razred i treći razred gimnazija.⁵³

2.2.1. Prve sklavinije

Meridijanov udžbenik za drugi razred gimnazija donosi poglavlje *Prve kneževine na hrvatskom povijesnom prostoru* unutar kojeg je prikazana karta *Prve sklavinije na hrvatskom povijesnom prostoru* (Prilog 12) na kojoj su različitim bojama označeni: Kneževina Hrvatska u širem dinarskom kontinentalnom zaleđu jadranske obale, zatim Donja Panonija na prostoru savsko-dravskog međuriječja (i šire prema jugu), Bosna oko rijeke Bosne, te, južno od Kneževine Hrvatske, Neretvanska kneževina, Humsko kneštvo i Travunija.⁵⁴

Sve na karti spomenute sklavinije mogu se pronaći i u tekstu gdje stoji da su one bile manje političke zajednice koje su organizirali doseljeni Slaveni. Također, autor ističe kako je tek Trpimir, sredinom 9. stoljeća, bio prvi vladar koji će u svoj naslov staviti hrvatsko ime na područje koje su franački izvori nazivali Dalmacijom i Liburnijom.⁵⁵

U tekstu idućeg poglavlja, *Jačanje Hrvatske u 9. stoljeću*, doznaje se kako su tijekom 9. stoljeća bizantski posjedi u Dalmaciji, gradovi na obali i otocima, bili organizirani u temu.⁵⁶ Što se tiče izgleda karte, otoci su označeni bojom kojom se jasno razlikuju od kontinentalnog dijela, ali to nije slučaj za prikazane obalne gradove (Nin, Zadar, Split, Solin, Omiš, Makarska i Dubrovnik) za koje se stvara dojam da su dio sklavinije u svom zaleđu. Dalmacija se kao termin ne navodi.

51 Ibid., 143.

52 Ibid., 138.

53 Hrvoje Gračanin, Hrvoje Petrić i Mladen Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest 2* (Zagreb: Meridijani, 2020); Vjera Brković, Rona Bušljeta, Hrvoje Petrić, Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin Šegvić i Mladen Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest 3* (Zagreb: Meridijani, 2020)

54 Hrvoje Gračanin, Hrvoje Petrić i Mladen Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest 2* (Zagreb: Meridijani, 2020), 26.

55 Ibid., 25-26.

56 Ibid., 28.

2.2.2. Doba kralja Tomislava

Termin *Dalmatinski temat*, za kojeg se iz legende može saznati da je obuhvaćao označene gradove Zadar, Split, Trogir i Dubrovnik, kao i otoke Krk, Rab i Osor, može se vidjeti na karti *Hrvatska i susjedi u 10. stoljeću* (Prilog 13), unutar poglavlja *Novi uspon u doba Tomislava*. Kako stoji u nazivu karte, ona prikazuje Hrvatsku koja se, u odnosu na prethodnu kartu proširila od jadranske obale, izuzevši spomenute gradove i otoke, do Drave, pri čemu je termin Donja Panonija, u odnosu na prethodnu kartu, nestao s područja savsko-dravskog međuriječja.⁵⁷

Takva je promjena u tekstu potkrijepljena rečenicama *Tomislav je vodio obrambene ratove s Mađarima koji su uništili Donjopanonsku kneževinu i prodirali radi pljačke dalje na jug. Čini se da je Tomislav proširio vlast na zapadni dio kneževine sa središtem u Sisku*.⁵⁸ Spomenuti bizantski Dalmatinski temat je naveden u tekstu prethodnog poglavlja,⁵⁹ dok se termin Dalmacije u poglavlju vezanom za Tomislava može pronaći u kontekstu pitanja crkvenog jedinstva s Hrvatskom.⁶⁰

2.2.3. Hrvatsko kraljevstvo u drugoj polovici 11. stoljeća

Iz naziva karte *Hrvatsko kraljevstvo u drugoj polovici 11. stoljeća* (Prilog 14), prikazane između poglavlja vezanih za tematiku Petra Krešimira IV. i Dmitra Zvonimira, primjetno je da je *Hrvatska* prerasla u Hrvatsko kraljevstvo, ali i da su se njene granice proširile tako da su, u odnosu na prethodnu kartu s nje nestali termini Dalmatinski temat, Neretvanska kneževina i Bosna.⁶¹

Autor u tekstu za Petra Krešimira IV. navodi da se nazvao kraljem Hrvatske i Dalmacije, dok u spomenutom nazivu karte za Krešimirovu državu stoji naziv Hrvatsko kraljevstvo. Gdje i zašto je u nazivu države nestalo dalmatinsko ime, ako je titula bila Kralj Hrvatske i Dalmacije, autor ne nudi odgovor. U tekstu se navodi i da je u njegovo vrijeme dosegnut vrhunac ranosrednjovjekovne Hrvatske, što se može, barem po pitanju opsega teritorija, zaključiti i prema karti. Autor, također, napominje da nije poznato koja su područja potpala pod kraljevu vlast. Prema njemu, čini se da se radilo o Neretvanskoj kneževini i dijelovima bizantske Dalmacije, kao i o prostoru buduće srednjovjekovne Slavonije za koju odmah zatim pojašnjava da je obuhvaćala prostor današnje središnje Hrvatske i zapadne Slavonije. O proširenju prema Bosni nema riječi.⁶²

2.2.4. Hrvatska sredinom 14. stoljeća

Prva karta u nastavnoj jedinici *Hrvatska u sklopu srednjovjekovnog Ugarsko-Hrvatskog kraljevstva je Hrvatska sredinom 14. stoljeća* (Prilog 15), točnije njene granice nakon

57 Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest 2*, 30.

58 Ibid., 29.

59 Ibid., 28.

60 Ibid., 30-31.

61 Ibid., 33.

62 Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest 2*, 32.

Zadarskog mira 1358. kako stoji u legendi. Unutar jasno ocrtane granice, nalazimo termin Hrvatska na jadranskoj obali i kontinentalnom zaleđu, s gradovima Zadar, Split i Knin, te termin Slavonija u savsko-dravskom međuriječju s istaknutim gradovima Gradec i Zagreb.⁶³

Unutar granica Hrvatske je i Dubrovnik, za kojeg u tekstu stoji da se 1358. našao pod Anžuvinskom zaštitom.⁶⁴ Pojam Dalmacije je izostavljen s karte, što nije slučaj i u tekstu gdje, primjerice, piše da su dolaskom Arpadovića pod jednim vladarem bili okupljeni Hrvatska, Dalmacija i Slavonija⁶⁵ ili da je 1358. Dalmacija sjedinjena sa zaleđem, nakon što je prethodno bila pod vlašću Mletačke Republike.⁶⁶

Uzevši u obzir tekst, na karti ostaje nejasan termin Hrvatske. Naime, autor u tekstu naizmjenice, odnosno kao sinonim, koristi termine Hrvatska, Dalmacija i Slavonija s terminom Hrvatsko Kraljevstvo, ali ne i s Hrvatska. Karta pokazuje granice Hrvatske, ne Hrvatskog kraljevstva ili Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, koja obuhvaća područje Jadrana do Drave i Dunava, a istovremeno navodi i termin Hrvatske u kontinentalnom zaleđu jadranske obale. Pri tome, unutar te granice se nalazi i termin Slavonije, pisan jednako velikim slovima kao i Hrvatska.⁶⁷

Što se tiče Slavonije, autor je u tekstu, primjerice, u slučaju spominjanja banovca ili Zlatne bule, navodi zasebno, odnosno odvojeno od Hrvatske, iako u više slučajeva, neizravno, ističe kako je ona zapravo dio Hrvatske (*Slavonijom je upravljao slavonski ban, a ostalim dijelovima Hrvatske upravljao je primorski*).⁶⁸

2.2.5. Osmanlijska osvajanja i *Ostaci ostataka*

Termin *Slavonija* ponovno nestaje na kartama vezanim uz osmanska osvajanja. U slučaju prve karte *Hrvatska krajem 15. stoljeća* (Prilog 16) s prikazanim etapama osvajanja, ne pojavljuje se nijedan termin na istom bojom objedinjenom prostoru od kontinentalnog zaleđa jadranske obale do Drave i ušća Save u Dunav, a u legendi stoji samo da je riječ o Hrvatskom kraljevstvu.⁶⁹

Na drugoj karti, naziva *Osmanlijska osvajanja u Hrvatskoj i Bosni od 15. do 16. stoljeća* (Prilog 17), termin Hrvatska se nalazi u savsko-dravskom međuriječju koje je označeno istom bojom kao i preostalo neosvojeno zaleđe sjevernojadranske obale. U legendi se, također, navodi kako se označeno područje odnosi na *Hrvatsku do 1526.*⁷⁰ Istovremeno, na obje su obalni gradovi i otoci obuhvaćeni terminom mletački posjed i Mletačka Republika.

63 Ibid., 54.

64 Ibid., 58.

65 Ibid., 49.

66 Ibid., 53.

67 Ibid., 54.

68 Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest 2*, 50.

69 Ibid., 59.

70 Ibid., 84.

U tekstu autor navodi kako je Korvin Osmanlijama branio prodor u Hrvatsku i Slavoniju,⁷¹ da je Berislavić bio upravitelj banata Hrvatske, Dalmacije i Slavonije,⁷² izbor Zapolje od strane slavonskog plemstva,⁷³ kao i o građanskom ratu u Slavoniji.⁷⁴ Stoga, ostaje nejasan razlog zašto je Slavonija nestala s karte u odnosu na kartu iz 1358., osobito ako se uzme u obzir da na njima savsko-dravsko međuriječje još nije došlo pod osmansku vlast.

Slavonija se vraća na karti „*Ostaci ostataka*“ *Hrvatskog Kraljevstva, mletački, habsburški i osmanlijski posjedi u hrvatskim zemljama krajem 16. i početkom 17. stoljeća* (Prilog 18) u poglavlju *Organizacija osmanlijske vlasti na osvojenim hrvatskim područjima*. Tu je terminom Hrvatska objedinjena u Hrvatsko Kraljevstvo, kako se navodi u legendi.⁷⁵ Poglavlje s kartom je dio nastavne jedinice *Hrvatske zemlje na granici Habsburške Monarhije, Osmanskog Carstva i Mletačke Republike*, unutar kojeg se, između ostaloga, može pročitati da se Zapolja odrekao svojih prava na Slavoniju, Hrvatsku i Dalmaciju, da se hrvatsko plemstvo preselilo u Slavoniju itd.⁷⁶ U tekstu, također, stoji i da se Hrvatsko-Slavonsko Kraljevstvo nazivalo *Ostacima ostataka*,⁷⁷ što je različito terminu koji je u nazivu karte.

Iako se spominje u tekstu, termina Dalmacija nema na karti jer je njeno područje, zajedno s područjem obalne Istre, obuhvaćeno terminom Mletački posjed na istočnom Jadranu. Sam tekst po pitanju Dalmacije može zbuniti jer u njemu stoji kako je Bosanski pašaluk obuhvaćao Bosnu, Dalmaciju, Liku, današnju Slavoniju te susjedne rubne dijelove Srbije i Crne Gore.⁷⁸ Stoga, ako je autor već napomenuo današnju Slavoniju, prikladno bi bilo reći i današnju Dalmaciju budući da kontinentalno zaleđe Jadrana krajem 16. i početkom 17. stoljeća još uvijek nije bilo obuhvaćeno njenim imenom.

Također, Dubrovačka Republika je u legendi navedena zajedno s Hrvatskim Kraljevstvom, s kojim dijeli i istu boju na karti, pri čemu autor u tekstu navodi kako je ona bila jedini dio hrvatskog prostora sa samostalnim razvitkom tijekom ranog novog vijeka.⁷⁹

2.2.6. Oslobođenja hrvatskih i susjednih područja

Zbog prirode same karte, a i nedostatka iste u udžbenicima drugih izdavačkih kuća, Merdijanova karta *Oslobođenja hrvatskih i susjednih područja* (Prilog 19), u udžbeniku za drugi razred gimnazija, neće se promatrati u kontekstu međusobne uporabe karata različitih izdavača, ali je vrlo korisna za analizu. Ona ne navodi nijedan entitet,

71 Ibid., 58.

72 Ibid., 58.

73 Ibid., 85.

74 Ibid., 86.

75 Ibid., 95.

76 Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest 2*, 86.

77 Ibid., 88.

78 Ibid., 94.

79 Ibid., 95.

već samo ucrtane gradove i etape oslobođenja uz pojašnjenje u legendi da nijanse ljubičaste označavaju mletačka područja, dok nijanse žute habsburška područja. Što se tiče Dubrovačke Republike, ona je označena drugačijom bojom od hrvatskih područja.⁸⁰

Karta stoji uz tekst dva poglavlja *Doba preosvajanja* i *Mletačko-osmanlijski ratovi*, gdje se između ostaloga navodi kako je završetkom rata oslobođen od osmanlijske vlasti veliki prostor: Lika, Krbava, dio Korduna, Banovina, Moslavina, Slavonija, Baranja i zapadni Srijem.⁸¹

Karta ne navodi entitete, dok tekst koristi termine današnjih regija Republike Hrvatske tako da karta ne odstupa od teksta udžbenika. Ostaje nejasna uporaba termina hrvatska i susjedna područja za kartu koja pokazuje jedino mletačka i habsburška područja, a ne, primjerice, Mletačku Republiku i Habsburšku Monarhiju.⁸²

Također, za primijetiti je kako je autor teksta upoznat s prostornom raširenošću imena Hrvatska u razdoblju prije 18. stoljeća budući da pri kraju poglavlja o oslobođenju Dalmacije napominje kako je Mletačka Republika u 17. i 18. stoljeću, šireći svoj teritorij, proširila u jadranskome zaleđu dalmatinsko ime, umjesto ranijeg hrvatskog imena.⁸³ Ovakvo zapažanje nosi određenu dozu ironije jer se upravo na nekoliko prethodnih karata Meridijanovog udžbenika ime Hrvatske prostire u savsko-dravskom međuriječju, pri čemu i sam tekst navodi da je ondje bila Slavonija.

2.2.7. Lapsus

Meridijanov udžbenik za treći razred gimnazija donosi kartu *Hrvatskih zemalja u 18. st.*, ali je za razliku od drugih izdavača koji je stavljaju uz poglavlje o Mariji Tereziji, on prikazuje uz poglavlje *Uloge Vojne krajine u ratovima Habsburgovaca u 18. stoljeću*, uz zadatak učenicima da pokažu prostor gdje se prostirala Vojna krajina. Pri tome, karta prikazuje područje dobiveno mirom u Srijemskim Karlovcima 1699., što dakako nije 18. stoljeće.⁸⁴ S obzirom kako je vjerojatno riječ o nenamjernom lapsusu, analiza ove karte će se izostaviti. Dodatno zbunjujuće je što se već unutar istog poglavlja, na sljedećoj stranici, nalazi karta svih sedamnaest pukovnija Vojne krajine što su se prostirale od Jadrana do Erdelja.⁸⁵

Ipak, karta slična kartama u udžbenicima za treći razred drugih izdavačkih kuća, naziva *Hrvatske zemlje uoči preporoda*, nalazi se na početku nastavne jedinice *Hrvatska u 19. stoljeću* (Prilog 20) na kojoj su različitim bojama označene Civilna Hrvatska i Slavonija, Vojna krajina, Dalmacija, Istra, Kvarner i Riječki kotar, a u legendi saznajemo da su potonje tri dio Austrije i Ugarskog primorja.⁸⁶

80 Ibid., 92.

81 Ibid., 93.

82 Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest 2*, 92.

83 Ibid., 93.

84 Vjera Brković, Rona Bušljeta, Hrvoje Petrić, Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin Šegvić i Mladen Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest 3* (Zagreb: Merdijani, 2020), 27.

85 Ibid., 28.

86 Ibid., 160.

Sve prikazano navedeno je i u tekstu koji započinje konstatacijom da je hrvatski prostor krajem 18. i početkom 19. stoljeća bio politički rascjepkan te da je politička podijeljenost dolazila do izražaja i u trojnom i pluralnom nazivu zemlje Kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija. Unatoč tome, autor se na karti odlučio za izraz hrvatske zemlje.⁸⁷

2.2.8. Hrvatske zemlje u doba napoleonskih ratova

Francuska uprava na hrvatskom povijesnom prostoru i njezine posljedice, naziv je poglavlja unutar kojeg je prikazana karta *Hrvatske zemlje u doba napoleonskih ratova* (Prilog 21). Na karti su prikazane Ilirske pokrajine s dodatno iscrtanim unutarnjim granicama samih pokrajina. Drugačijom bojom, navedene su Hrvatska, Vojna krajina i Slavonija, za koje u legendi stoji da su bile dio Habsburške Monarhije.⁸⁸

Sve navedene Ilirske pokrajine na karti, nabrojane su i u samom tekstu: Koruška, Kranjska, Istra, Civilna Hrvatska, Vojna Hrvatska te Dalmacija uz koju u zagradi stoji da je obuhvaćala Dubrovnik i Boku Kotorsku. Ostaje nejasno zašto je Dubrovnik od Dalmacije na karti odvojen pokrajinskom granicom, ako se u tekstu tvrdi suprotno.⁸⁹

Također, zbunjujuće djeluje pitanje autora ispod karte u kojem traži od učenika da zaključe koja područja hrvatskih zemalja je obuhvaćala Kraljevina Ilirija. Ne Ilirske pokrajine, već Kraljevina Ilirija, tvorevina nastala 1816. nakon sloma francuske vlasti na području Ilirskih pokrajina i tvorevina kojoj je u cijelom poglavlju, na samom kraju, posvećena tek jedna rečenica.⁹⁰

2.2.9. Austro-Ugarska Monarhija nakon 1867.

U sklopu poglavlja *Austro-ugarska nagodba i dualističko razdoblje*, unutar nastavne jedinice *Habsburška Monarhija*, nalazi se i karta, točnije izrezak prikaza granica Austro-Ugarske nakon 1867. (Prilog 22). Na karti se Hrvatska i Slavonija, odnosno Dalmacija i Istra, bojama ne izdvajaju od dijelova Monarhije kojima pripadaju.⁹¹

U tekstu, ali tek u poglavlju o razvoju političkih stranaka u Hrvatskoj u drugoj polovici 19. stoljeća, dvadesetak stranica kasnije, stoji kako su sklapanjem Nagodbe hrvatske zemlje ostale podijeljene. Austrijskom dijelu su potpale Dalmacija i Istra, a ugarskom Hrvatska i Slavonija.⁹²

Jedina razlika karte u odnosu na tekst je što potonji navodi i Hrvatsko-slavonsku vojnu krajinu, podređenu zajedničkom ministarstvu u Beču čije područje na karti nije označeno, iako je postojalo 1867.

87 Brković, Bušljeta, Petrić, Šimetin Šegvić, Šimetin Šegvić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest 3*, 160.

88 Ibid., 71.

89 Ibid., 71.

90 Ibid., 71.

91 Ibid., 154.

92 Brković, Bušljeta, Petrić, Šimetin Šegvić, Šimetin Šegvić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest 3*, 178.

2.3. Karte u udžbenicima izdavačke kuće Školska knjiga

U ovom poglavlju analizirat ćemo udžbenike Školske knjige za šesti i sedmi razred osnovne škole, te za drugi i treći razred gimnazija.⁹³ Obzirom da su povijesne karte u udžbenicima za šesti i sedmi razred osnovnih škola prikazane uz rubriku *Povijesni koncept. Vrijeme i prostor* u kojoj su samo zadaci za učenike (uočite, promotrite, pro-nađite, itd.) u radu su nazivi karata imenovani po zadatcima.

2.3.1. Zemljovid prvih sklavinija

Karta *Zemljovid sklavinija* (Prilog 23) za šeste razrede vizualno je identična karti *Zemljovid prvih sklavinija* (Prilog 24) za drugi razred gimnazija, ali se dva entiteta razlikuju u terminima. I dok se za šesti razred u širem jadranskom kontinentalnom zaleđu koristi termin Primorska Hrvatska, a u savsko-dravskom međuriječju Panonska Hrvatska,⁹⁴ u drugom razredu gimnazija ista područja su označena terminima Hrvatska i Panonija.⁹⁵ Ostale navedene sklavinije su Bosna, Paganija, Zahumlje, Travunija, pri čemu su za šesti razred navedene u legendi, a u drugom razredu su zapisane na samoj karti. Šest spomenutih sklavinija označene su različitim bojama.

Autor u tekstu poglavlja *Prve sklavinije*, unutar nastavne jedinice *Hrvatska u ranom srednjem vijeku* udžbenika za šeste razrede, pri nabranjanju sklavinija ne navodi ni Primorsku Hrvatsku ni Panonsku Hrvatsku, kao na karti, već Hrvatsku i Panoniju. Međutim, nekoliko redaka dalje, u istom poglavlju stoji *zbog titule knezova koju su nosili srednjovjekovni hrvatski vladari Panonske i Primorske Hrvatske, hrvatske zemlje se počinju zvati kneževinama*.⁹⁶

Autor srednjoškolskog udžbenika u tekstu poglavlja *Prve hrvatske kneževine* navodi *Primorsku Hrvatsku* i *Donjopanonsku kneževinu, kao i Paganiju ili Neretvansku kneževinu, Zahumlje i Travunju* te napominje da je oko rijeke Bosne nastala jezgra srednjovjekovne Bosanske Države.⁹⁷

2.3.2. Sredina 9. stoljeća

Udžbenici Školske knjige, za šesti razred osnovne škole i drugi razred gimnazije, razlikuju se od udžbenika drugih izdavača, po pitanju povijesnih karata, jer prikazuju još jednu kartu vezanu uz 9. stoljeće. Karta se odnosi na hrvatske kneževine za vrijeme kneza Trpimira (Prilog 25), dakle sredinu 9. stoljeća, gdje su prikazani termini Hrvatska i Panonska Hrvatska. Uspoređujući s prethodnom kartom učenici šestih razreda, u svega dvije stranice razmaka, umjesto Primorske Hrvatske vide termin Hrvatska, dok učenici drugih razreda gimnazija umjesto Panonije vide termin

93 Željko Brdal, Margita Madunić Kaniški i Toni Rajković, *Klio 6* (Zagreb: Školska knjiga, 2020); Krešimir Erdelja, Igor Stojaković, *Klio 7* (Zagreb: Školska knjiga, 2020); Denis Detling, Ivan Peklić i Zdenko Samaržija, *Tragovi 2* (Zagreb: Školska knjiga, 2020); Igor Artić, Dijana Muškardin i Ivan Santica, *Tragovi 3* (Zagreb: Školska knjiga, 2020)

94 Željko Brdal, Margita Madunić Kaniški i Toni Rajković, *Klio 6* (Zagreb: Školska knjiga, 2020), 69.

95 Denis Detling, Ivan Peklić i Zdenko Samaržija, *Tragovi 2* (Zagreb: Školska knjiga, 2020), 25.

96 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio 6*, 69.

97 Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi 2*, 25.

Panonska Hrvatska. Ista karta sjeverno od Panonske Hrvatske, preko Drave, smješta termin Donja Panonija, a za obje se u legendi navodi da pripadaju Franačkoj. Od ostalih entiteta, Paganija je postala Neretvanska kneževina, dok su uz Zahumlje, Travuniju i Bosnu dodane Duklja, Raška i Bugarska. Pojam Dalmacije ne nalazi se na karti, ali su otoci i gradovi (Kotor, Dubrovnik, Split, Trogir, Zadar) u odnosu na entitete u kontinentalnom susjedstvu odvojeni tankom linijom i označeni drugačijom bojom, za koju se u legendi može pročitati da označava Bizant.⁹⁸

Karta se u udžbenicima šestih razreda veže uz poglavlje *Hrvatske kneževine u IX. stoljeću* u kojem se navodi kako je Ljudevit Posavski stolovao u Donjoj Panoniji pri čemu se misli na područje koje je na karti označeno kao Panonska Hrvatska, ne Donja Panonija, dok je njegov suvremenik, Borna, bio vladar sklavinije Hrvatske. Nekoliko redaka dalje autor navodi kako počinje slabjeti bizantska vlast u Dalmaciji i franačka vlast nad Hrvatskom te da su u Trpimirovo doba najvjerojatnije bile uređene granice Primorske Hrvatske i dalmatinskih gradova.⁹⁹

U srednjoškolskom udžbeniku se karta pojavljuje u poglavlju *Politička neovisnost*, a sam se tekst po nazivima kneževina razlikuje od osnovnoškolskog. Tako autor napominje da je Ljudevit bio knez Donjopanonske kneževine koju povjesničari nazivaju još Panonska ili Posavska Hrvatska¹⁰⁰ iako su na karti Panonska Hrvatska i Donja Panonija prikazane kao dva odvojena pojma. Za Bornu stoji kako je bio knez Liburnije i Dalmacije, te da nakon njega Franci smjenjuju gudušćansku strukturu te na čelo Liburnijske sklavinije postavljaju Hrvate. Time su, zaključuje autor, stvoreni uvjeti za nastanak hrvatske kneževine.¹⁰¹ Ne ulazeći u znanstvenu utemeljenost zaključka, može se primijetiti kako autor dolazak Hrvata na vlast i nastanak hrvatske kneževine veže uz razdoblje nakon Bornine vladavine, što je sinkronizirano s ovom kartom, ali nespojivo s prethodnom (*Prve sklavinije*), koja za jadransko kontinentalno zaleđe navodi termin Hrvatska i za razdoblje prije Borne.

2.3.3. Hrvatska u doba Tomislava

Osnovnoškolski i gimnazijski udžbenik Školske knjige prikazuju vizualno identičnu povijesnu kartu vezanu za vladavinu Tomislava (Prilog 26) smještajući je u poglavlje *Hrvatsko kraljevstvo u X. stoljeću*, odnosno *Hrvatsko kraljevstvo*. Na karti su upisani termini Primorske Hrvatske i Panonske Hrvatske, objedinjeni istom bojom za koju u legendi stoji da označava Hrvatsku u doba Tomislava. S njom su objedinjeni i dalmatinski gradovi, uključujući Dubrovnik i Kotor, dok se termin Dalmacije ne koristi na karti, kao i područje za koje prethodna karta prikazuje da pripada Neretvanskoj kneževini. Zahumlje, Travunja i Duklja su označeni istom bojom, a legenda nam govori da su to države u vazalnom odnosu s Hrvatskom. Donja Panonija je nestala s karte, a na njenom mjestu je sada označena Ugarska.¹⁰²

98 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 73.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 27.

99 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 70-71.

100 Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 2.

101 Krešimir Erdelja, Igor Stojaković, *Klio* 7 (Zagreb: Školska knjiga, 2020), 27.

102 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 76.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 31.

Autor teksta osnovnoškolskog udžbenika navodi kako je Tomislav bio Muncimirov nasljednik na prijestolju Hrvatske, ne Primorske Hrvatske kako stoji na karti, te da je pripojio svojoj državi Panonsku Hrvatsku do rijeke Drave i na istoku Slavoniju do granice s tadašnjom Bugarskom.¹⁰³ Za razliku od Panonske Hrvatske, Slavonija je novi termin, nepostojeći na bilo kojoj prethodnoj karti i tekstu. S obzirom da se navodi u istoj rečenici s Panonskom Hrvatskom i granicom s Bugarskom, može se nagađati da se autorova Slavonija nalazila na mjestu današnje hrvatske regije Slavonije. Također, prije Tomislavovog pripajanja, autor navodi kako su Mađari opustošili Donju Panoniju te da su krenuli prema Hrvatskoj.¹⁰⁴ Ovo može čitatelju dati objašnjenje za nestanak Donje Panonije s karte, no s druge strane, u tekstu se ne spominje nikakav pohod preko Panonske Hrvatske koja, i na prethodnoj i na navedenoj karti, stoji u savsko-dravskom međuriječju na putu do autorove Hrvatske.

Ne navodi se širenje na Neretvansku kneževinu, kao ni na područje nekadašnje sklavinije Bosne, a što se tiče Dalmacije, u tekstu stoji kako je Tomislav kao saveznik Bizanta dobio upravu nad dalmatinskim gradovima, čime je, zaključuje autor, ujedinio Hrvatsku i Dalmaciju.¹⁰⁵ Na karti nije bilo ujedinjenja, već samo utapanja Dalmacije u Hrvatsku u doba Tomislava.

Autor srednjoškolskog udžbenika napominje kako su izvori oskudni po pitanju Tomislava te na kraju poglavlja navodi primjere tri izvora.¹⁰⁶ Nadalje, navodi kako je, porazivši prethodno Mađare, zavladao Donjopanonskom kneževinom za koju je u prethodnom poglavlju pojasnio da je neki povjesničari nazivaju i Panonskom Hrvatskom¹⁰⁷ kao i da je od Bizanta dobio upravu nad dalmatinskim gradovima.¹⁰⁸ Ne spominje se ujedinjenje Hrvatske i Dalmacije, te se kao ni u osnovnoškolskom udžbeniku u tekstu ne spominje ni širenje granica preko Neretvanske kneževine ni bivše sklavinije Bosne.

2.3.4. Druga polovica 11. stoljeća

Identična povijesna karta, vezana uz poglavlja o vladavini Petra Krešimira IV. i Dmitra Zvonimira u drugoj polovici 11. stoljeća (Prilog 27), može se pronaći u osnovnoškolskom i gimnazijskom udžbeniku. U usporedbi s Tomislavovom Hrvatskom uočljivo je da na mjestu Panonske Hrvatske u dijelu šireg savsko-dravskog međuriječja stoji termin Hrvatska, dok na mjestu Primorske Hrvatske u jadranskom kontinentalnom zaleđu stoji, po prvi puta, termin Dalmacija. Područja imenovana navedenim terminima su, zajedno s gotovo svim jadranskim otocima i obalnim gradovima, objedinjena istom bojom, ali za razliku od prethodne karte, na ovoj karti između spomenutih termina ne postoji unutarnja granica. Izuzetak

103 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 75.

104 Ibid., 75.

105 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 75.

106 Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 30.

107 Ibid., 25.

108 Ibid., 29.

od jadranskih obalnih gradova je različito označeni Dubrovnik, za čiju se boju na legendi ne može pronaći odgovor kome pripada,¹⁰⁹ kao što se ne može pronaći ni u tekstu oba udžbenika.¹¹⁰

Autor osnovnoškolskog udžbenika u tekstu naglašava kako su Petar Krešimir IV. i Dmitar Zvonimir nosili naslov kralja Hrvatske i Dalmacije, iz čega zaključuje da su oni pod svoju vlast vratili dalmatinske gradove.¹¹¹ Kako su na karti termini odvojeni, ostaje nejasno naziva li autor cijelu tvorevinu od Jadrana do Drave, Hrvatska i Dalmacija ili je objedinjeno područje, kao i u slučaju Tomislava, samo Hrvatska. Legenda nam po tom pitanju ne nudi informaciju.

Također, u tekstu stoji da je Petar Krešimir zauzeo dio Bosne i Slavoniju.¹¹² Ako uzmemo u obzir područje sklavinije Bosne s karte iz 9. stoljeća, vidljivo je da se njen teritorij na ovoj karti nije previše promijenio, pa ostaje jedino za zaključiti da je autor mislio na današnji teritorij Bosne. Termin Slavonija se ne pojavljuje na karti, dok ga se u tekstu može pronaći kod Zvonimira za kojeg se kaže da je kao kralj učvrstio hrvatsku vlast nad Dalmacijom i Slavonijom u kontekstu ugarskih osvajanja i osnivanja zagrebačke biskupije krajem 11. stoljeća, pri čemu stoji da je Ladislav zauzeo Slavoniju do Gvozda,¹¹³ odnosno područje koje je na karti označeno kao Hrvatska.

Autor srednjoškolskog udžbenika u tekstu navodi kako je Petar Krešimir proširio svoju vlast do Drave te jače integrirao dalmatinske gradove u hrvatsku državu, postavši ne samo njihov upravitelj, već i gospodar kojeg je i papa oslovljavao kraljem Hrvatske i Dalmacije.¹¹⁴ Također, i ovdje autor više puta spominje slavonsko ime, kao primjerice u slučaju slavenskog bana Zvonimira, zatim kod ugarskog osvajanja Slavonije, te osnivanja zagrebačke biskupije u Slavoniji.¹¹⁵ Međutim, kao i u osnovnoškolskom udžbeniku, ni ovdje se u tekstu ne navodi zašto i kako se odjednom pojavilo njeno ime. Također, ne spominje se ni širenje na Bosnu, tadašnju ili sadašnju.

2.3.5. Zadarski mir 1358.

Povijesna karta vezana za vladavinu Ludovika sredinom 14. stoljeća (Prilog 28) može se pronaći samo u udžbeniku za šesti razred, ne i za drugi razred gimnazija. Ona se razlikuje od svih prethodnih u udžbeniku jer su istom bojom objedinjeni teritorij od Jadrana do Drave, koji se u legendi naziva Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, pri čemu se sva tri termina pojavljuju i na karti. U usporedbi s kartom iz 11. stoljeća, termin Hrvatska se vratio u jadransko kontinentalno zaleđe, a njeno mjesto u savsko-dravskom međuriječju je sada zauzela Slavonija. Termin Dalmacija se po prvi put u udžbeniku prostire duž jadranskih otoka i obalnih gradova. Dubrovačka Republika je u odnosu na njih označena različitom bojom, iako u samom tekstu stoji da je došao pod vlast

109 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 80.;

110 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 80.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 35.

111 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 77.

112 Ibid., 77.

113 Ibid., 79-80.

114 Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 32.

115 Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 33-34.

Anžuvina zajedno s drugim hrvatskim zemljama.¹¹⁶ S obzirom na prikazano, može se zaključiti da se karta odnosi na razdoblje nakon potpisivanja mira u Zadru 1358., s kojim je, prema zaključku autora teksta, došlo do ujedinjenja svih hrvatskih zemalja.¹¹⁷

Tekst ne spominje zajednički entitet Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, kao što je to slučaj na karti, već je poglavlje naslovljeno *Hrvatska u doba Anžuvina*, u kojem se piše o događanjima i u Dalmaciji i u Slavoniji,¹¹⁸ što ostavlja dojam da su oni za autora, zapravo, Hrvatska. Dodatna zamršenost oko korištenih termina se postiže ako se u obzir uzme tekst i karta prethodnog poglavlja, *Velikaški rodovi u Hrvatskoj*, gdje u legendi stoji da istaknuti termini Hrvatska i Slavonija označavaju Hrvatsko kraljevstvo. Termin Dalmacija u istoj ne postoji već za obalne otoke i gradove piše kako su u *mletačkom posjedu*.¹¹⁹ O promjenjivoj sudbini Dalmacije se navodi u poglavlju *Hrvatska u doba Arpadovića*.¹²⁰

2.3.6. Osmanlijska osvajanja

U udžbeniku šestog razreda, nastavna jedinica *Učinak širenja Osmanlija i njihov utjecaj na Hrvatsku i Europu* donosi poglavlje *Osmanlijsko osvajanje Hrvatske* kojeg prati karta s različitim nijansama zelene boje koje označavaju različite etape osvajanja: do 1500., do 1527. i do 1596. (Prilog 29). Termin Hrvatska, kako saznajemo u legendi označava *ostatke ostataka*, neosvojeno područja od sjevernog Jadrana do Mure. Za razliku od Ludovikove karte, ovdje se više ne mogu pronaći termini Slavonije i Dalmacije. Potonja je ponovno preimenovana u, namjerno ili ne, mletački posjed, a ne, primjerice, u Mletačku Republiku kako u legendi stoji za područje osvojeno od strane Osmanskog carstva, koje nije označeno kao osmanski posjed.¹²¹

Nestajanje Slavonije se, s jedne strane, može i opravdati tekstem u kojem autor navodi da je sultan nakon 1529. započeo novo osvajanje Slavonije. Također, autor navodi da je bosanski paša potkraj 16. stoljeća naumio prodrijeti do Zagreba i tako omogućiti osvajanje ostatka Hrvatske.¹²² Dakle, prema tekstu, Slavonija je pod Osmanlijama, a Zagreb u ostacima Hrvatske. Pitanje oko Slavonije na karti iz 16. stoljeća je nejasno ako je se usporedi s prethodno analiziranom kartom koja prikazuje 14. stoljeće, gdje se i oko Zagreba proteže termin Slavonija.

Srednjoškolski udžbenik donosi vizualno identičnu kartu osmanskih osvajanja, ali autor vjerojatno nenamjerno čini lapsus prilažući je uz poglavlje o Tridesetogodišnjem ratu,¹²³ a ne uz, primjerice, kraj nastavne jedinice *Hrvatska u sklopu srednjovjekovnog Ugarsko-hrvatskog kraljevstva*, ili na početku nastavne jedinice *Hrvatske zemlje na granici Habsburške Monarhije, Osmanskog carstva i Mletačke Republike*.

116 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 92.

117 Ibid., 92.

118 Ibid., 89-91.

119 Ibid., 88.

120 Ibid., 85.

121 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 130.

122 Ibid., 160.

123 Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 187.

2.3.7. Oslobođenje hrvatskih krajeva

Kao i u slučajevima Alfe i Meridijana, u obzir će se uzeti i karta *Oslobođenje hrvatskih krajeva od osmanlijske vlasti* (Prilog 30), koja dolazi nakon poglavlja *Slabljenja osmanlijske moći* u šestom razredu osnovnoškolskog udžbenika. Na karti su prikazane etape pridruženih područja Veneciji i vraćenih područja Banskoj Hrvatskoj. Na karti su prikazani termini Dalmacija i Slavonija, na područjima koja i danas okvirno obuhvaćaju kao regije Republike Hrvatske.¹²⁴

U tekstu autor spominje oslobođenja Slavonije i Dalmacije, ali i nabroja oslobođene gradove u dalmatinskom zaleđu, Liku, Krbavu, prostor oko rijeke Une, Broda, Gradiške i istočni Srijem,¹²⁵ čime se stječe dojam da su, prema karti, Slavonija i Dalmacija zasebni entiteti, a prema tekstu regije Hrvatske, kao i ostala nabrojana područja. Isto se može zaključiti iz rečenice da je banska vojska u sjevernoj Hrvatskoj oslobodila Viroviticu i Slatinu budući da se spomenuti gradovi na karti nalaze u Slavoniji, ne Banskoj Hrvatskoj.¹²⁶ Također, s obzirom da u samom udžbeniku nema teksta i karte gdje se prikazuje da je područje današnjeg istočnog Srijema do 18. stoljeća ikad bilo pod vlašću hrvatskog kneza, kralja, bana ili sabora, ostaje nejasno kako je ono *vraćeno Banskoj Hrvatskoj*.¹²⁷

Što se tiče srednjoškolskog udžbenika na istu temu, po prvi put nailazimo na vizualno potpuno drugačiju kartu (Prilog 31) u odnosu na šesti razred. U legendi su, prema etapi oslobođenja, međusobno različitim bojama istaknuti Habsburški teritorij i Mletački teritorij. Dakle izostavljeni su termini Dalmacije, Slavonije i Hrvatske, a najveća razlika među kartama je što je ucrtana granica Republike Hrvatske, čime su autori vjerojatno htjeli navesti učenika na zaključak kako njene današnje granice vuku svoje početke od tada sklopljenih mirovnih sporazuma.¹²⁸

U tekstu se navode zaslužne osobe i vojske za oslobođenje Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, a autor upućuje i da se pojam potonje tada proširio na oslobođeno zaleđe. Uz Slavoniju stoji kako su oslobođene i druge hrvatske zemlje poput Like, Krbave, dijela Korduna, Banovine, Moslavine i zapadnog Srijema,¹²⁹ čime se baš kao i u slučaju osnovnoškolskog udžbenika možda željelo učeniku pomoći u zamišljanju oslobođenog područja, ali izrečeno u tom kontekstu svodi Slavoniju na nivo hrvatske regije, a ne entitet čije je ime u to vrijeme, i do tog vremena, nosilo drugačiju povijesnu težinu od spomenutih dijelova.

2.3.8. Hrvatska u Habsburškoj Monarhiji

Hrvatska u Habsburškoj Monarhiji (Prilog 32), naziv je karte u sklopu nastavne jedinice *Hrvatske zemlje u doba prosvijećenog apsolutizma* za sedmi razred, uz koju učenici

124 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 171.

125 Ibid., 170-171.

126 Ibid., 171.

127 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 171.

128 Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 212.

129 Ibid., 213.

imaju zadatak zaključiti koji su dijelovi današnje Hrvatske pripadali Habsburškoj Monarhiji, a zatim i kojoj su državi pripadali primorski dijelovi današnje Hrvatske. U legendi su različitim bojama navedeni Dubrovačka Republika, Vojna krajina i Banska Hrvatska, koja se, sudeći prema boji, proteže do ušća rijeke Save u Dunav. Dalmacija i Istra su označeni, ali se ne navode u legendi jer je njihovo područje označeno pod Mletačkom Republikom, što učenici mogu saznati i čitajući tekst.¹³⁰

Termin Slavonije se ne spominje na karti, dok se u tekstu spominje tek na kraju poglavlja i to u kontekstu osnivanja kraljevskog vijeća za Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju od strane Marije Terezije. Autor teksta i za Matiju Antuna Relkovića navodi da je bio jedan od pisaca iz Hrvatske, ne iz Slavonije.¹³¹ Tako da se može reći kako je karta dijelom sinkronizirana s tekстом.

Udžbenik za treći razred gimnazije ne sadrži istu kartu, stoga će se u analizi vezanoj za 18. stoljeće koristiti karta *Hrvatska, Slavonija i Vojna krajina u 18. stoljeću* (Prilog 33)¹³² koja nudi prikaz spomenutih cjelina s detaljnijom podjelom na županije i pukovnije, a za primijetiti je kako legenda uz kartu uopće ne navodi Slavoniju, kao što stoji u nazivu karte, već je ona zahvaćena terminom Hrvatska.¹³³

Autor Slavoniju u tekstu navodi u kontekstu obnove triju županija (Srijemske, Virovitičke i Požeške) od strane Marije Terezije,¹³⁴ kod izdavanja dvaju urbara, slavonskog i hrvatskog.¹³⁵ Također, Vojna Krajina se na karti ne dijeli na hrvatsku i slavonsku, ali to se ne čini ni u tekstu već se jednostavno govori o jedinstvenoj cjelini.¹³⁶

2.3.9. Ilirske pokrajine

Na karti Ilirskih pokrajina (Prilog 34) u osnovnoškolskom udžbeniku su navedene pokrajine Civilna Hrvatska, Vojna Hrvatska, Dalmacija, Istra, Dubrovnik, Kotor.¹³⁷ Pišući o njima u sklopu nastavne jedinice *Hrvatske zemlje pod francuskom vlašću*, autor navodi kako je Habsburška Monarhija morala Francuzima predati Hrvatsku južno od Save, Istru, a kasnije je priključena Dalmacija, Boka Kotorska i ukinuta Dubrovačka Republika te je cijelo područje dobilo ime Ilirske pokrajine.¹³⁸

Na karti su prikazana i susjedna područja, a za primijetiti je kako se unutar teritorija Osmanskog Carstva navode Bosna, Hercegovina, Crna Gora i Srbija, entiteti

130 Erdelja, Stojaković, *Klio* 7, 20.

131 Ibid., 20-22.

132 Na početku udžbenika se može pronaći identična karta s oslobođenim teritorijem i iscrtanim granicama Republike Hrvatske kao i na kraju drugog razreda (Igor Artić, Dijana Muškardin i Ivan Santica, *Tragovi 3* (Zagreb: Školska knjiga, 2020), 24. Jedine preostale karte vezane za 18. stoljeće su *Hrvatska, Slavonija i Vojna krajina u 18. stoljeću* (Ibid., 28., 41.) i *Hrvatska u doba Josipa II. – teritorijalna podjela na okruge* (Ibid., 30-33), a specifično za njih – u usporedbi sa svim drugim analiziranim kartama – jest da se u svega nekoliko stranica, svaka pojavljuje dva puta unutar različitih poglavlja. S obzirom da je Josipova podjela na okruge trajala kratko, analizirat će se prva navedena.

133 Artić, Muškardin, Santica, *Tragovi 3.*, 41

134 Ibid., 27.

135 Artić, Muškardin, Santica, *Tragovi 3.*, 34

136 Ibid., 41.

137 Erdelja, Stojaković, *Klio* 7, 52.

138 Ibid., 52.

koji se ne spominju u tekstu jer, za zaključiti je, još nisu postojali u prvom desetljeću 19. stoljeća. Također, za primijetiti da je Slavonija ponovno baš kao i na karti iz 18. stoljeća, ali i tekstu uz ovu kartu izostavljena, odnosno, da se ime Hrvatske na neosvojenom području izvan Ilirskih pokrajina, proteže duž savsko-dravskog međuriječja sve do ušća Save u Dunav.¹³⁹

Identična karta, ali naziva *Hrvatske zemlje početkom 19. stoljeća*, nalazi se i u udžbeniku za treći razred gimnazija u sklopu poglavlja *Odjeci Francuske revolucije u hrvatskim zemljama*. Autor u tekstu spominje na karti sve navedene dijelove Ilirskih pokrajina, osim Slavonije. No, ne spominje ni Hrvatsku već samo da je Austrija predala Napoleonu sva područja južno od Save gdje su zatim Francuzi organizirali Ilirske pokrajine.¹⁴⁰

2.3.10. Austro-ugarska nagodba 1867.

Slavonija se u terminu Hrvatska i Slavonija vratila na kartu s Austro-ugarskom nagodbom iz 1867. (Prilog 35), uz koju učenici šestih razreda imaju zadatak objasniti podijeljenost hrvatskih zemalja. Osim tog termina, na karti se navode imena svih zemalja Monarhije, pa tako i Istre i Dalmacije.¹⁴¹

Za razliku od prethodnih primjera, autor ovog puta Slavoniju spominju i u tekstu navodeći kako je zajedno s Hrvatskom pripala ugarskom dijelu, dok su Dalmacija i Istra pripale austrijskom.¹⁴² Područje Vojne krajine nije izdvojeno na karti već je uklopljeno u Hrvatsku i Slavoniju, a ne navodi je ni tekst poglavlja što prati kartu.¹⁴³

Vojna krajina se na karti iste teme može pronaći u gimnazijskom udžbeniku (Prilog 36). U usporedbi s kartom iz šestog razreda, ovdje su, osim Vojne krajine, izdvojeni samo Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Rijeka i Istra, a ne i ostale zemlje i kraljevine austrijskog i ugarskog dijela.¹⁴⁴ U tekstu stoji samo da su Nagodbom hrvatske zemlje bile podijeljene.¹⁴⁵

2.4. Karte u udžbenicima izdavačke kuće Profil Klett

Ovdje će se analizirati udžbenici izdavačke kuće Profil Klett.¹⁴⁶ Kao i u slučaju Školske knjige i kod ovog izdavača uz karte dolaze pitanja za učenike prema kojima će u radu biti izvedeni naslovi karata.

139 Ibid., 52.

140 Artić, Muškardin, Santica, *Tragovi* 3, 81.

141 Erdelja, Stojaković, *Klio* 7, 135.

142 Ibid., 135.

143 Ibid., 136.

144 Artić, Muškardin, Santica, *Tragovi* 3, 127.

145 Ibid., 126.

146 Anita Gambiraža Knez, Miljenko Hajdarović, Manuela Kujundžić i Šime Labor, *Vremeplov 6* (Zagreb: Profil Klett, 2020); Igor Despot, Gordana Frol i Miljenko Hajdarović, *Vremeplov 7* (Zagreb: Profil Klett, 2020); Martina Glučina, Vedran Ristić i Valerija Turk Presečki, *Zašto je povijest važna 2* (Zagreb: Profil Klett, 2020); Anita Budar Despot i Igor Despot, *Zašto je povijest važna 3* (Zagreb: Profil Klett, 2020).

2.4.1. Hrvatska u doba knezova

Učenici šestih razreda unutar poglavlja *Hrvatska u doba knezova*, nastavne jedinice *Hrvatska država u srednjemu i ranome novom vijeku*, služeći se povijesnom kartom (Prilog 37) imaju za zadatak imenovati prve državne zajednice, pri čemu je područje svakog navedenog entiteta označeno različitim bojom. Na karti termin Hrvatska označava područje šireg jadranskog kontinentalnog zaleđa, Panonska Hrvatska je navedena u savsko-dravskom međuriječju, sjeverno od Drave je naveden termin Donja Panonija. Jugoistočno od Hrvatske navedeni su Neretvani, Travunjani, Dukljani, Rašani i Bosanci. Venecija kao i obalni gradovi (Zadar, Split, Dubrovnik, Kotor) i otoci označeni su drugačijom bojom od kontinentalnog zaleđa, a duž cijele istočno jadranske obale proteže se termin Bizant.¹⁴⁷

Autor u tekstu navodi kako su Hrvati bili na području sukobljavanja Bizanta i Franačke, da su se i sami borili protiv njih te da krajem 8. stoljeća dolazili do stvaranja kneževina. O Panonskoj Hrvatskoj nema riječi, dok se termini Hrvatska i Primorska Hrvatska, naizmjenično, koriste sinonimno.¹⁴⁸ Izvan Hrvatske je, ističe autor, ostao *jug današnje Hrvatske*,¹⁴⁹ odnosno područje koje je na karti označeno kao Neretvani i Zahumljani. Također, autor osnovnoškolskog udžbenika u tekstu pojašnjava kako Bizantsku Dalmaciju čine gradovi Zadar, Trogir, Split i Dubrovnik te otoci Cres, Lošinj, Krk i Rab što je prikazano na karti dodajući kako su je hrvatski vladari nastojali uklopiti u sastav svoje države.¹⁵⁰

Identična karta (Prilog 36) se nalazi i u udžbeniku za drugi razred gimnazije u okviru nastavne jedinice *Ranosrednjovjekovna Hrvatska između Bizanta i Franačke*. Zadatak za učenike je da imenuju sklavinije na hrvatskom povijesnom prostoru.¹⁵¹ Objašnjenje samog pojma sklavinije, učenici mogu pronaći u *Pojmovniku*¹⁵² na kraju udžbenika, dok na karti ne pišu slavenske države nego samo imena naroda.

Termin Panonske Hrvatske, prikazan na karti, u tekstu se ne spominje, a za Ljudevita stoji kako je bio prvi franački knez Panonije. U istoj rečenici s Ljudevitom, autor spominje i njegovog suvremenika Bornu, kojeg oslovljava kao franački knez Dalmacije, što može djelovati zbunjujuće budući da se Dalmacija i njoj pridajući gradovi i otoci u tekstu navode kao dio Bizanta. Pojam Hrvatska se u tekstu pojavljuje tek sredinom 9. stoljeća uz Trpimirovo ime, što daje za zaključiti da se prikazana karta odnosi na to razdoblje, a ne na ranije razdoblje. Također, navodi se da su Hrvati

147 Anita Gambiraža Knez, Miljenko Hajdarović, Manuela Kujundžić i Šime Labor, *Vremeplov 6* (Zagreb: Profil Klett, 2020), 35.; Martina Glučina, Vedran Ristić i Valerija Turk Presečki, *Zašto je povijest važna 2* (Zagreb: Profil Klett, 2020), 25.

148 Dvadesetak stranica kasnije u udžbeniku, u nastavnoj jedinici Društvo na hrvatskome prostoru u srednjem vijeku, autori piše kako su Hrvati stvorili nekoliko manjih zajednica te da je najveća bila Hrvatska, koja se još naziva i Primorska Hrvatska (Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov 6*, 56.).

149 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov 6*, 36.

150 Ibid., 36.

151 Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna 2*, 25.

152 Ibid., 275.

u Trpimirovo doba priznavali vrhovnu vlast karolinškog kralja Italije, što je još jedan termin kojeg nema na karti.¹⁵³

2.4.2. Hrvatska za vladavine Tomislava

Identičnu kartu vezanu za kralja Tomislava (Prilog 38) učenici šestih razreda mogu pronaći u poglavlju *Hrvatska u doba kraljeva*, a srednjoškolci unutar nastavne jedinice *Stoljeća snažne Hrvatske*. Termin Hrvatska se prostire preko istog područja kao i na prethodno analiziranoj karti, dok se u savsko-dravskom međuriječju umjesto termina Panonska Hrvatska nalazi termin Slavonija. Termin Dalmacija se ne navodi, a duž istočno jadranske obale i dalje stoji termin Bizant, pri čemu je novina da su u legendi dodatno označeni hrvatski gradovi (Nin, Klis, Senj, Plomin) i bizantski gradovi (Kotor, Dubrovnik, Split, Trogir, Krk, Rab, Osor). Jugoistočno od Hrvatske su Neretljani, Zahumljani, Travunjani, Bosanci, Rašani i Dukljani prerasli u Neretvansku kneževinu, Zahumlje, Travuniju, Bosnu, Rašku i Duklju.¹⁵⁴

Autori oba udžbenika u zadatku ispod karte traže od učenika da imenuju države koje su Hrvatskoj u susjedstvu, odnosno koje graniče s njom, a obzirom da su Hrvatska i Slavonija označene različitim bojom, lako se može dobiti dojam da primjerice Ugarska ne bi bila točan odgovor jer ona graniči sa Slavonijom, ne Hrvatskom.¹⁵⁵

Autor osnovnoškolskog udžbenika donosi tekst o Tomislavu, vladaru Primorske Hrvatske, koji je potisnuo mađarsku konjicu preko Drave i proširio granice svoje države na područje današnje Slavonije što je kontradiktorno s kartom gdje se velik dio današnje Slavonije ne nalazi unutar granica teritorija kojeg na karti obuhvaća termin Slavonija. Kako je došlo do promjene naziva iz Panonske Hrvatske u Slavonija, nema pojašnjenja. Što se tiče obalnih gradova stoji kako je Tomislav dobio upravu nad dalmatinskim gradovima, ali i da su se oni nakon njega vratili pod upravu Bizanta.¹⁵⁶

Autor srednjoškolskog udžbenika iznosi slične informacije o Tomislavu: da je bio vladar Primorske Hrvatske, upravitelj Dalmacije i da je nakon sukoba s Mađarima kontrolirao područje do Drave, pri čemu ne spominje Slavoniju,¹⁵⁷ ni tadašnju ni današnju.

2.4.3. Druga polovica 11. stoljeća

Nakon Tomislavove Hrvatske, u oba udžbenika se nalazi identična karta vezana uz drugu polovicu 11. stoljeća i poglavlja o vladavini Petra Krešimira IV. i Dmitra Zvonimira (Prilog 39). Na njoj se termin Slavonija prostire na užem dijelu savsko-dravskog međuriječja u odnosu na prethodno analiziranu kartu, uz pisanu napomenu na samoj karti kako je pod ugarskom upravom od 1091., dok se terminu Hrvatska, duž konti-

153 Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna 2*, 25-26.

154 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov 6*, 43.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna 2*, 29.

155 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov 6*, 43.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna 2*, 29.

156 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov 6*, 41-42.

157 Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna 2*, 29.

mentalnog zaleđa, pridružio pojam i Dalmacija. Time je istovremeno nestao i termin Bizanta duž istočno jadranske obale, kao i posebne oznake za bizantske gradove, osim za Dubrovnik i Kotor, budući da se ono objedinilo s bojom kontinentalnog zaleđa. Novina je i mnoštvo termina unutar teritorija Hrvatske i Dalmacije poput Bribira, Gacke, Krbave, Cetine, Hlijevna, dvije Imote s upitnikom za koje ostaje upitno što predstavljaju jer se ne navodi ni u legendi, ni tekstovima oba udžbenika. Neretvanska kneževina se i dalje navodi na karti, ali je ušla u sastav Hrvatske i Dalmacije.¹⁵⁸

Za razliku od autora srednjoškolskog udžbenika koji navodi kako je Petar Krešimir IV. samostalno zagospodario dalmatinskim gradovima,¹⁵⁹ autor osnovnoškolskog ističe da je on ujedno bio i prvi hrvatski vladar koji se nazvao kraljem Hrvatske i Dalmacije što je, za pretpostaviti je, i razlog uparivanja termina Hrvatske i Dalmacije na karti.¹⁶⁰ Srednjoškolski naslov kralja Hrvatske i Dalmacije spominje se samo kod Dmitra Zvonimira.¹⁶¹

Što se tiče Slavonije, u tekstu oba udžbenika stoji kako je Zvonimir bio slavonski ban, a u narednim poglavljima i da je ugarski kralj učvrstio vlast u Slavoniji.¹⁶² Kada, kako i zašto je došlo do širenja na Neretvansku kneževinu, o tome nema riječi.

2.4.4. Zadarski mir 1358.

Hrvatska područja nakon Zadarskog mira, odnosno *Zadarski mir 1358*. ujedno su i prve povijesne karte (Prilog 40) za razdoblje razvijenog srednjeg vijeka u oba udžbenika. Na karti su unutar teritorija koji, prema legendi, označava Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo prikazani odvojeni termini Hrvatska i Slavonija. Termin Dalmacija je na karti izostavljen, ali se u legendi navodi kako područje istočno jadranske obale s isprekidanom linijom predstavlja Dalmaciju priključenu Hrvatskoj Zadarskim mirom. Dubrovačka Republika je označena različitom bojom od Ugarsko-Hrvatskog kraljevstva, ali s istom kao i područje zapadne obale Istre, za koju iz legende možemo iščitati da predstavlja Mletačku Republiku poslije Zadarskog mira.¹⁶³

Kao takva, proturječna je tekstovima oba udžbenika gdje stoji kako je i Dubrovnik priznao vlast ugarsko-hrvatskog kralja.¹⁶⁴ Autor osnovnoškolskog udžbenika u tekstu navodi da je za vrijeme Ludovika I. došlo do pripajanja dalmatinskih gradova Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu, što se može vidjeti promatrajući kartu, a ne Hrvatskoj, što se navodi u legendi karte, odnosno da su Zadarskim mirom Mlečani prisiljeni odreći se svojih prava na Dalmaciju. Odmah zatim, autor zaključuje kako

158 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 45.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 32.

159 Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 30.

160 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 45.

161 Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 33.

162 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 48.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 33.

163 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 52.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 51.

164 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 51.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 50.

je tada većina hrvatskih zemalja, osim Istre, bila pod vlašću jednoga vladara.¹⁶⁵ O određenom obliku zasebnosti Slavonije u odnosu na Hrvatsku u tom razdoblju možemo naslutiti tek u crticama idućih poglavlja. Primjerice, prilikom spominjanja preseljenja Šubića iz Ostrovice u Zrin u Slavoniju¹⁶⁶ te, pedesetak stranica kasnije, kada se navodi da se Gradec nalazi u Slavoniji.¹⁶⁷ Doduše, unutar istog tog poglavlja stoji kako su Arpadovići više utjecali na razvoj društva u Slavoniji, nego u *južnim krajevima Hrvatske*,¹⁶⁸ iz čega se može zaključiti da je Slavonija za autora sjeverni kraj Hrvatske, ili, manje vjerojatno, da pod južnom Hrvatskom smatra dolinu Neretve, kako bi se to zaključilo iz područja Hrvatske označenog na karti.

Autor srednjoškolskog udžbenika u tekstu unutar nastavne jedinice *Hrvatska u sklopu srednjovjekovnog Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva*, navodi kako su mirom u Zadru 1358. svi dalmatinski otoci i gradovi, uključujući i Dubrovnik, pripali ugarsko-hrvatskome kralju, ne Hrvatskoj. Također, prethodno se spominje i Slavonija u kontekstu uspostavljanja vlasti Anžuvina na cijelom prostoru između Drave i mora, navodeći da je u njoj razdijelio zemlju velikašima i Crkvi, dok je južno od Gvozda, čitanjem karte u Hrvatskoj kraljevska vlast bila nominalna.¹⁶⁹

2.4.5. Osmanlijska osvajanja

Identična karta vezana za prikaz etapa osmanlijskih osvajanja do početka 16. stoljeća, od 1527. i do 1596. (Prilog 41), može se pronaći i u osnovnoškolskom udžbeniku za šesti razred i u udžbeniku za drugi razred gimnazije. Osim etapa osmanlijskih osvajanja, u legendi se još navode Mletačka Republika, Dubrovačka Republika te habsburški posjedi, unutar koje su smješteni i na karti navedeni Hrvatska, Ugarska i države Unutarnje Austrije. Termin Slavonija je nestao s karte, kao i termin Dalmacija, čije je područje potpalo pod pojam spomenute Mletačke Republike.¹⁷⁰

Zanimljivo, udžbenik za šesti razred donosi i kartu cjelokupnog Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva iz doba vladavine Matije Korvina, koja se nalazi unutar iste nastavne jedinice o osmanlijskim osvajanjima, i na kojem stoje pojmovi Hrvatske i Slavonije,¹⁷¹ upravo kao i na karti vezanoj uz Zadarski mir 1358. Odgovore na pitanja kada, kako i zašto je Hrvatska dospjela umjesto Slavonije na neosvojenom području oko Zagreba, kojeg prikazuje analizirana karta, ne mogu se pronaći u nijednom udžbeniku.

No, ona se spominje u rijetkim crticama teksta. Tako je autor srednjoškolskog udžbenika navodi tek u kontekstu napredovanja Osmanlija nakon bitke na Mohačkom polju 1526., i izbora Zapolje za kralja od strane slavonskoga (i ugarskoga) plemstva

165 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 51.

166 Ibid., 55.

167 Ibid., 110.

168 Ibid., 109.

169 Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 50.

170 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 138.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 62.

171 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 135.

na saboru u Čazmi,¹⁷² a osnovnoškolski prilikom smanjenja prihoda plemića zbog smanjenja teritorija Hrvatske i Slavonije.¹⁷³ Također, u nastavnoj jedinici *Između rata i mira* stoji kako se u Slavoniji pod osmanlijskom vlašću razvijaju Požeža i Osijek, kao i da su osvojeni krajevi Dalmacije, Like, Slavonije i Srijema morali plaćati porez, čime autor njeno ime svodi na današnju hrvatsku regiju.¹⁷⁴

2.4.6. Hrvatske zemlje početkom 18. stoljeća

Udžbenici za sedmi razred osnovnih škola i treći razred gimnazija unutar nastavne jedinice *Hrvatske zemlje u vrijeme prosvijećenog apsolutizma*, odnosno *Položaja hrvatskih zemalja početkom 18. stoljeća*, prikazuju identičnu kartu (Prilog 42) s različitim bojom označenim područjima pod terminima Banska Hrvatska i Slavonija, Dalmacija i Istra uz veći natpis Mletačka Republika, te Vojna Krajina, Dubrovačka Republika kao i Ugarsko primorje s Rijekom.¹⁷⁵

Uz kartu stoje i opisi. I dok autor srednjoškolskog udžbenika ispod karte koristi termin hrvatske zemlje, a zatim i da je hrvatski prostor bio podijeljen,¹⁷⁶ autor u udžbeniku za sedmi razred navodi kako je Hrvatska u 18. stoljeću još uvijek bila teritorijalno razjedinjena,¹⁷⁷ iz čega učenik, promatrajući kartu, može steći dojam da su svi navedeni entiteti tada, zapravo, bili Hrvatska. Oba su autora u opisu karte, odnosno prilikom nabranjanja dijelova te teritorijalno razjedinjene Hrvatske i podijeljenog hrvatskog prostora, izostavili Slavoniju te je, jednostavno, utopili u termin Banske Hrvatske.¹⁷⁸ Moguće pojašnjenje takvog poteza autora može se pronaći na početku ulomka udžbenika za sedmi razred u kojem stoji da je carica Marija Terezija pod vlast bana i Sabora vratila tri slavonske županije: Požešku, Virovitičku i Srijemsku. U tekstu udžbenika za treći razred ono se ne navodi, kao što se ne navodi da je postojao i slavonski i hrvatski urbar što piše u udžbeniku za sedmi razred već samo da je carica provela urbarijalnu regulaciju.¹⁷⁹

Za primijetiti je kako je i termin Dalmacije proširio svoj teritorij u odnosu na prethodne povijesne karte, te da više ne obuhvaća samo obalno područje i otoke, već i značajan uži dio kontinentalnog zaleđa,¹⁸⁰ ali objašnjenja za tu promjenu ne mogu se naći u tekstovima analiziranih udžbenika.

172 Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna 2*, 67.

173 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov 6*, 146.

174 Ibid., 150-151.

175 Igor Despot, Gordana Frol i Miljenko Hajdarović, *Vremeplov 7* (Zagreb: Profil Klett, 2020), 61.; Anita Budar Despot i Igor Despot, *Zašto je povijest važna 3* (Zagreb: Profil Klett, 2020), 42.

176 Budar Despot, Despot, *Zašto je povijest važna 3*, 40-42.

177 Despot, Frol, Hajdarović, *Vremeplov 7*, 61.

178 Despot, Frol, Hajdarović, *Vremeplov 7*, 61.; Budar Despot, Despot, *Zašto je povijest važna 3*, 43.

179 Despot, Frol, Hajdarović, *Vremeplov 7*, 63.; Budar Despot, Despot, *Zašto je povijest važna 3*, 43.

180 Despot, Frol, Hajdarović, *Vremeplov 7*, 61.; Budar Despot, Despot, *Zašto je povijest važna 3*, 42.

2.4.7. Ilirske pokrajine

Kartu Ilirskih pokrajina možemo pronaći samo u srednjoškolskom udžbeniku (Prilog 43). Na njoj su navedene sve pokrajine koje su je činile (Dubrovnik, Dalmacija, Vojna Hrvatska, Civilna Hrvatska, Istra, Kranjska i Koruška). Istovremeno, na karti izvan njenih granica, u savsko-dravskom međuriječju, nalazi se i termin Hrvatska i Slavonija.¹⁸¹

Za razliku od teksta vezanog za prethodno analiziranu kartu iz 18. stoljeća, u nastavnoj jedinici *Napoleon Bonaparte* autor, po prvi puta u udžbeniku, spominje Slavoniju. To čini u kontekstu uvođenja Građanskog zakonika u Ilirske pokrajine, čime, prema riječima autora, dolazi do ujednačavanja pravnog sustava u hrvatskim zemljama, ali ne i u Slavoniji¹⁸² jer se, može zaključiti, ona nalazila izvan Ilirskih pokrajina. No, izvan Ilirskih pokrajini se nalazilo i područje sjeverno od Save, uključujući i Zagreb, preko kojeg se, na karti, prostire termin Hrvatska.

2.4.8. Austro-ugarska nagodba

Karta o stanju nakon Nagodbe iz 1867. (Prilog 44), također je identična u oba udžbenika kao što je to slučaj i u svim prethodno analiziranim primjerima udžbenika ovog izdavača. Država je na karti, kako piše u legendi, različitim bojama podijeljena na austrijski dio monarhije unutar kojeg su, između ostalih, navedeni termini Dalmacija i Primorje i ugarski dio monarhije, unutar kojeg stoji termin Hrvatska i Slavonija, kao i u slučaju karte s Ilirskim pokrajinama.¹⁸³

Autor teksta srednjoškolskog udžbenika ne navodi što pripada kojem dijelu jer se ono može iščitati iz karte, već traži od učenika da zakluče što je Nagodba značila za hrvatske zemlje.¹⁸⁴

U tekstu udžbenika za sedmi razred navodi kako je teritorij nastanjen Hrvatima dijelom bio u austrijskom dijelu (Dalmacija i Istra), a dijelom u ugarskom dijelu Monarhije (Banska Hrvatska). Osim što termin Istre ne postoji kao entitet na karti, već je dio Primorja, za primijetiti je kako autor ponovno u tekstu izostavlja Slavoniju unatoč tome što postoji na karti, odnosno utapa je u Bansku Hrvatsku, baš kao i u tekstu vezanom za 18. stoljeće. Međutim, za razliku od toga, ovdje je spominje nekoliko redaka dalje u kontekstu postojanja ministra za Hrvatsku i Slavoniju.¹⁸⁵

2.5. Zaključak prvog dijela

Analiza je pokazala veliki nedostatak po pitanju sinkroniziranosti termina prikazanih na povijesnim kartama s terminima u tekstu nastavnih jedinica ili poglavlja, kao i samih naslova uz koje se karte nalaze u udžbenicima, s time da postoji velika razlika između udžbenika za šesti razred osnovne škole i drugi razred gimnazije i udžbenika za sedmi osnovne škole i treći razred gimnazije gdje je nesinkroniziranost obično

181 Budar Despot, Despot, *Zašto je povijest važna* 3, 31.

182 Ibid., 31.

183 Budar Despot, Despot, *Zašto je povijest važna* 3, 191.; Despot, Frol, Hajdarović, *Vremeplov* 7, 103.

184 Budar Despot, Despot, *Zašto je povijest važna* 3, 191.

185 Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 104.

svedena na jedan termin. Osobito se to odnosi na udžbenike u izdanju Profil Kletta, Alfe i Školske knjige. Kod potonje se sinkronizacija karte i teksta može pronaći tek za 18. stoljeće u srednjoškolskom udžbeniku, ali je u njenom slučaju naziv karte neusklađiv s prikazanim terminima na karti. Također, sinkronizacije se mogu pronaći i kod osnovnoškolskih karata vezanih za Ostatke ostataka, 18. stoljeće, Ilirske pokrajine i Austro-ugarsku nagodbu. No, ta je sinkronizacija postignuta tako što su, primjerice, termini Slavonija i Vojna krajina izostavljeni i iz karte i iz teksta, što ostavlja za sobom pitanje i znanstvene utemeljenosti samog sadržaja.

U slučaju izdavača Profil Kletta, sinkronizacija se može pronaći u srednjoškolskom udžbeniku kod karte i teksta za 11. stoljeće i kod Ilirskih pokrajina. Alfin udžbenik za šesti razred osnovne škole kao i drugi razred gimnazije sinkroniziran je po pitanju karte i teksta hrvatskih kneževina.

Rijedak uspješan primjer sinkronizacije, osobito kada je u pitanju razdoblje ranog srednjeg vijeka, može se vidjeti u slučaju Meridijanovih srednjoškolskih udžbenika za karte i tekst koji se odnose na teme prvih sklavinija i Tomislavove Hrvatske. U preostalim primjerima Meridijani gube sinkroniziranost sve do razdoblja Ostatci ostataka i Ilirskih pokrajina.

Istovremeno s utvrđivanjem sinkronizacije teksta i povijesnih karata, u radu se nastojalo utvrditi i konzistentnost korištenja istih termina za odgovarajuće entitete u različitim razdobljima unutar udžbenika iste izdavačke kuće. Pri tome je poseban naglasak bio na korištenje termina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija za područje što se okvirno prostire od jadranske obale, preko njegovog šireg kontinentalnog zaleđa sve do savsko-dravskog međuriječja.

Promatrajući isključivo povijesne karte, analiza je pokazala da je rezultat jednako poražavajući kao u slučaju sinkronizacije teksta i karte. Drugim riječima, povijesne karte u potpunosti onemogućavaju razumijevanje zasebnosti entiteta Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, kao što i onemogućavaju stjecanje znanja koji su prostor ti termini okvirno obuhvaćali u određenom povijesnom razdoblju. Primarno to proizlazi iz nenavođenja ili rijetkog navođenja termina Dalmacija i Slavonija u razdoblju prije 18. stoljeća, otkada se do 1867. počinju javljati kontinuirano, odnosno u slučaju potonje navoditi češće.

Dalmaciju, tako, na kartama udžbenika izdavača Profil Klett možemo pronaći tek na karti iz 11. stoljeća kada se spominje zajedno s Hrvatskom u kontinentalnom zaleđu jadranske obale. Kod Meridijana se ona, kao Dalmatinski temat, navodi samo na karti iz 10. stoljeća. Kod Školske knjige je ona, također, u kontinentalnom zaleđu, ali u 11. stoljeću samostalno, dok je termin Hrvatska na toj karti zauzeo savsko-dravsko međuriječje. Alfa je do 18. stoljeća ne prikazuje na kartama. Razlozi njenog čestog izostavljanja mogu se pronaći u tome što njeno područje kreatori karte jednostavno ubroje u bizantsku, hrvatsku ili mletačku državu.

Slavonija se na kartama izdavača Profil Klett nalazi u savsko-dravskom međuriječju u 11. stoljeću i 1358., dok se kod Meridijana u istom području nalazi samo 1358. kada je zajedno s terminom Hrvatska u jadranskom kontinentalnom zaleđu objedinjena,

prema nazivu karte, u Hrvatsku (!). Termin Slavonija se može naći i na karti Ostatci ostataka, kao i na svim kartama od 18. stoljeća nadalje. To je slučaj i kod karata izdavača Profil Klett, ali ne i kod Alfe i Školske knjige koje je ne navode u 18. stoljeću, a potonja ni kod karte Ilirskih pokrajina. Alfa je prethodno navodi u savsko-dravskom međuriječju u 10. stoljeću te u Ostatcima ostataka, ali u oba slučaja u nazivu karte se o njoj govori kao o dijelu Hrvatske. Školska knjiga je na istom području navodi samo 1358.

Termin Hrvatska dominira na svim kartama, pri čemu je nerijetko napisan i u kontinentalnom zaleđu, podčinjavajući sebi sve na karti spomenute entitete na prostoru od Jadrana do Drave.

3. Drugi dio: Međusobna sinkronizacija

U ovom poglavlju bavimo se usporedbom povijesnih karata iste tematike na primjerima udžbenika različitih izdavačkih kuća s naglaskom na njihovoj međusobnoj sinkroniziranosti. Iako će pozornost primarno biti usmjerena na termine entiteta na području između Jadranskog mora, njegovog šireg kontinentalnog zaleđa i savsko-dravskog međuriječja, s naglaskom na termine Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, analiza će obuhvatiti i njihove granice, a zatim i imenovanje susjednih entiteta, kao i načine prezentacije, odnosno boje kojom su označeni u odnosu na entitet što u sebi sadrži epitet hrvatski.

U slučajevima povijesnih karata koje su kod istog izdavača identične i za osnovnoškolski i za srednjoškolski udžbenik, u analizi će se navoditi samo ime izdavača. U radu će se preskočiti međusobna usporedba karata vezanih za *Oslobodilačke ratove* krajem 17. i početkom 18. stoljeća. Jedan od razloga je što je Profil Klett nema, drugi što su Alfa i Meridijani, svaki na svoj način, usredotočeni na prikaze etape oslobođenja, pri čemu ne navode ni Hrvatsku, ni Dalmaciju ni Slavoniju, a treći, prikazani oslobođeni teritorij je opsegom jednak teritoriju hrvatskih zemalja iz 18. stoljeća.

3.1. Karte za 8. i 9. stoljeće

Prve po redoslijedu u udžbeniku su povijesne karte vezane za 8. i 9. stoljeće s prikazima entiteta koje jedni autori nazivaju kneževinama, drugi sklavinijama, a treći ih drže za sinonime. Udžbenici Školske knjige se u tom slučaju razlikuju od ostalih utoliko što za navedeno razdoblje nude dvije karte, dok ostali jednu. Međutim, u te dvije karte nude dva različita termina za područje šireg jadranskog kontinentalnog zaleđa. Na prvoj povijesnoj karti navode Primorsku Hrvatsku (Prilog 23), a na drugoj Hrvatsku (Prilog 24). Za isto područje termin Hrvatska se nalazi i kod udžbenika Alfe (Prilog 1) i Profil Klett (Prilog 37), dok Meridijani (Prilog 12) koriste termin Kneževina Hrvatska.¹⁸⁶

186 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 52.; Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest* 2, 38; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 69., 73.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 25., 27.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 35.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 25.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 26.

Termini su različiti i po pitanju područja savsko-dravskog međuriječja u istom razdoblju. Školska knjiga (Prilozi 23 i 25) i Profil Klett (Prilog 37) koriste termin Panonska Hrvatska, dok Alfa (Prilog 1) i Meridijani (Prilog 12) koriste Donja Panonija.¹⁸⁷ Zanimljivo, autor potonjeg udžbenika, za razliku od drugih, u tekstu napominje da je naziv Panonske i Posavske Hrvatske (kao i Dalmatinske ili Primorske) osmišljen tek od strane modernih povjesničara.¹⁸⁸ Autor, također, navodi i da je franački prodor početkom 9. stoljeća utjecao na stvaranje Dalmatinske kneževine, prve veće političke jedinice na istočnoj obali, kojoj je na čelu bio Borna, te da je Trpimir bio prvi vladar koji je u svoj naslov stavio hrvatsko ime.¹⁸⁹ Drugim riječima, termini koje koriste Školska knjiga i Profil Klett ne mogu se pronaći na nijednom povijesnom dokumentu iz tog vremena, već su, kao takvi, anakronizmi. Prema tome, anakronizam je i svaki termin što u sebi nosi ime Hrvatske u razdoblje prije Trpimirove vlasti, odnosno sredine 9. stoljeća.

Za primijetiti je da povijesne karte i Školske knjige (Prilog 25) i Profil Klett (Prilog 37) navode Donju Panoniju, ali je kod njih ona entitet za sebe i nalazi se iznad Panonske Hrvatske, sjeverno od Drave.¹⁹⁰ Zajedničko svim kartama je što nijedna ne navodi termin Dalmacija, već su određeni otoci i gradovi na obali odvojeni od svog zaleđa različitim bojom, a samo u Profil Klettovom možemo saznati da su bili pod Bizantom, čije ime piše uzduž istočne strane Jadranskog mora.¹⁹¹

Zajedničko im je i da entitete Hrvatska/Primorska Hrvatska/Kneževina Hrvatska označavaju različitim bojom u odnosu na Panonsku Hrvatsku/Donju Panoniju. Po pitanju granica Hrvatske/Primorske Hrvatske/Kneževine Hrvatske, Alfa (Prilog 1) se razlikuje po tome što je prema istočnoj strani, za razliku od ostalih, ne širi do rijeke Vrbas. Alfa se, također, razlikuje i po u granicama Panonske Hrvatske/Donje Panonije prikazujući je do Požeškog gorja, a karte preostalih udžbenika do Dunava. Također, za primijetiti je i kako je Profil Klett (Prilog 37) u ocrtavanju granica najoprezniji jer ih ne prezentira kao striktno, već se one prelijevaju s teritorijem susjedne tvorevine.¹⁹²

Po pitanju imenovanja ostalih sklavinija/kneževina, Školska knjiga (Prilozi 23, 24 i 25) navodi Paganiju, Zahumlje, Travuniju i Bosnu, Alfa (Prilog 1) Paganiju, Zahumlje i Travunju, dodaje Duklju, a ne navodi Bosnu, dok Meridijani (Prilog

187 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 52.; Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest* 2, 38; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 69., 73.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 25., 27.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 35.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 25.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 26

188 Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 26.

189 Ibid., 27.

190 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 52.; Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest* 2, 38; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 69., 73.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 25., 27.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 35.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 25.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 26.

191 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 35.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 25.

192 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 52.; Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest* 2, 38; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 69., 73.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 25., 27.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 35.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 25.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 26.

12) koriste termine Neretvanska Kneževina, Humsko Kneštvo, Travunija i Bosna. Navodi i Rašku, ali bijelom bojom, odnosno odvojenom od spomenutih sklavinija. Profil Klett (Prilog 37) je zaseban i u tome što ne navodi imena susjednih tvorevina već navodi Rašani, Bosanci, Neretvani, Travunjani i Dukljani što kod učenika, dojam je, može dovesti do zaključka kako su samo Hrvati u tom razdoblju uspjeli organizirati stabilnu političku tvorevinu, i to dvije. Drugim riječima, *Mi* smo prvi ovdje imali državu, odnosno prije *Vas*. Također, za primijetiti je kako Alfa (Prilog 1) samo Paganiju označava bojom, različitom od svoje Hrvatske i Donje Panonije, dok druge sklavinije samo uokviruje.

Po pitanju entiteta na sjeverozapadnoj granici, tek Profil Klett (Prilog 37) navodi Franačko Carstvo, dok karta Školske knjige (Prilog 25) u legendi navodi Franačku, pri čemu termine Panonska Hrvatska, Donja Panonija i Karantanija stavlja pod njevu vlast. Karta Školske knjige, kao i Alfa (Prilog 1) i Meridijani (Prilog 12) ostavljaju prostor neoznačenim.¹⁹³

3.2. Tomislavova vladavina

Kao i u prethodno analiziranom slučaju, i povijesne karte vezane za razdoblje vladavine kralja Tomislava se međusobno razlikuju prema terminima za područja što prikazuju.

Školska knjiga (Prilog 26) prikazuje kartu s područjima Primorske Hrvatske i Panonske Hrvatske objedinjene bojom u, kako stoji u legendi, *Hrvatsku za kralja Tomislava*. Profil Klett (Prilog 38) za ista područja, ali s različitim bojama, navodi termine Hrvatska i Slavonija. Različite boje tih dvaju područja mogu se vidjeti i kod Alfine (Prilog 2) karte i dok termin Slavonija stoji u međuriječju, u kontinentalnom zaleđu ne stoji ništa, već u legendi stoji da se oba područja odnose na Hrvatsku. U Meridijanovom udžbeniku (Prilog 13) je područje od Jadrana do Drave objedinjeno istom bojom i bez ikakvog termina, a iz naziva karte se može zaključiti da je riječ o Hrvatskoj.¹⁹⁴

Termin Dalmacija, ponovno, ne navodi nijedna povijesna karta. Štoviše, ovaj put ne postoji ni jedinstveni prikaz po pitanju pripadnosti njenih gradova i otoka. I dok ih Profil Klett (Prilog 38) i Meridijani (Prilog 13) prikazuju unutar Bizanta i Dalmatinskog temata, Školska knjiga (Prilog 26) i Alfa (Prilog 2) su ih bojom stopili s njihovim kontinentalnim zaleđem.¹⁹⁵

193 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 52.; Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest* 2, 38; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 69., 73.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 25., 27.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 35.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 25.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 26.

194 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 58.; Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest* 2, 53; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 76.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 31.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 43.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 29.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 30.

195 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 58.; Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest* 2, 53; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 76.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 31.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 43.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 29.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 30.

Granice Tomislavove Hrvatske razlikuju se od izdavača do izdavača. Međusobno najbližnije su one izdavača Profil Klett (Prilog 38) i Meridijana (Prilog 13) koje na istok idu do rijeke Bosne te požeškog gorja u savsko-dravskom međuriječju. Slično je i kod Školske knjige (Prilog 26), samo što ona područje istočnije od rijeke Bosne i požeškog gorja, sve do Dunava i Drine u legendi opisuje kao područje pod Tomislavovim nadzorom. Alfina karta (Prilog 2) dolazi do rijeke Vrbas, ali zato u međuriječju ide do Dunava. Prema jugu, Neretvansku kneževinu kod izdavača Profil Klett (Prilog 38) i Meridijana (Prilog 13), odnosno Paganiju kod Alfe (Prilog 2), vidimo označene drugačijom bojom od Hrvatske, dok je kod Školske knjige (Prilog 26) njeno područje uklopljeno u Tomislavovu državu. Štoviše, potonja je, za razliku od ostalih, i Dubrovnik ubrojila u *Hrvatsku za kralja Tomislava*.¹⁹⁶

Što se tiče susjednih država i entiteta, Školska knjiga (Prilog 26), Profil Klett (Prilog 38) i Alfa (Prilog 2) sjeverno od Drave bilježe Ugarsku, dok kod Meridijana (Prilog 13) stoji samo Mađari, aludirajući da su oni tek kasnije organizirali državu. Bosna se nalazi na kartama izdavača Profil Klett (Prilog 38) i Alfe (Prilog 2), nalazimo je i kod Meridijana (Prilog 13), ali je tu objedinjena istom bojom s Raškom, Travunijom i Dukljom. Školska knjiga (Prilog 26) je ne navodi već je preko nje označen spomenuti Tomislavov nadzor.¹⁹⁷

Tri različita susjeda se izmjenjuju na sjeverozapadnim granicama Tomislavove Hrvatske. Prema Školskoj knjizi (Prilog 26) i Meridijanima (Prilog 13) ondje se nalazila Karantanija, prema izdavaču Profil Klett (Prilog 38) tu je bilo Sveto Rimsko Carstvo, a prema Alfi (Prilog 2) Franačka.¹⁹⁸

3.3. Druga polovica 11. stoljeća

Zajedničko povijesnim kartama za drugu polovicu 11. stoljeća je jednom bojom objedinjeno područje između Jadrana i Drave. Ono što se među izdavačima razlikuje jest imenovanje toga područja.

Na karti Školske knjige (Prilog 27) tako vidimo termin Dalmacija preko šireg kontinentalnog zaleđa Jadrana, a termin Hrvatska od Gorskog kotara do požeškog gorja u savsko-dravskom međuriječju. Kod izdavača Profil Klett (Prilog 39) kontinentalno zaleđe je ispunjeno nazivom Hrvatska i Dalmacija, dok se sjeverno od Save nalazi pojam Slavonija. Meridijani (Prilog 14) ne navode termine na karti već

196 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 58.; Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest* 2, 53; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 76.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 31.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 43.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 29.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 30.

197 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 58.; Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest* 2, 53; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 76.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 31.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 43.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 29.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 30.

198 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 58.; Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest* 2, 53; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 76.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 31.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 43.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 29.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 30.

u njenom nazivu ukazuju da je riječ o Hrvatskom Kraljevstvu, a Alfa (Prilog 3) u nazivu karte spominje da je prikazani entitet od Jadrana do Drave, Hrvatska, ali dodatno još unutar nje u savsko-dravskom međuriječju navodi Slavoniju.¹⁹⁹

Granice su među različitim izdavačima sinkronizirane po pitanju sjevera i juga, odnosno rijeka Drave i Neretve. Razlika je najuočljivija prema istoku gdje u Meridijanima (Prilog 14) i Alfi (Prilog 3) ona doseže rijeku Drinu, Profil Klett (Prilog 39) ide do rijeke Vrbas, a Školska knjiga (Prilog 27) pomiče još istočnije, gotovo do rijeke Bosne. Na zapadu Alfina (Prilog 3) i Meridijanova karta (Prilog 14) prikazuje Hrvatsku/Hrvatsko Kraljevstvo do istočne obale Istre, a preostale dvije se zaustavljaju na Kvarneru.²⁰⁰

Po pitanju imenovanja država i entiteta u susjedstvu, karte su sinkronizirane oko Ugarske, Bizanta, i, može se reći, sa Svetim Rimskim Carstvom kojem u Školskoj knjizi (Prilog 27) dodaju još epitet Njemačke Narodnosti. Bosna se može pronaći samo na karti Školske knjige (Prilog 27) i izdavača Profil Klett (Prilog 39), a najuočljivija razlika je na jugoistočnim granicama gdje Profil Klett (Prilog 39) smješta Zahumlje, Duklju, Travuniju i Rašku. Meridijani (Prilog 14) cijeli taj prostor nazivaju Raškom, a Školska knjiga (Prilog 27) Dukljom. Kod Alfe (Prilog 3) je susjedstvo bez granica, svi su prikazani bijelom bojom, a navode se termini *Njemačko Carstvo*, *Ugarska*, *Bizant* i *Duklja*.²⁰¹

3.4. Zadarski mir 1358.

Prikaz Zadarskog mira iz 1358. po pitanju termina opsega granica ne nudi niti dvije sinkronizirane povijesne karte.

Iako je područje od Jadrana do Drave objedinjeno istom bojom, nalazimo četiri različita termina koja ga opisuju. Kod Školske knjige (Prilog 28) duž obale stoji termin Dalmacija, termin Hrvatska je u njenom kontinentalnom zaleđu, u savsko-dravskom međuriječju je Slavonija, a legenda nam kazuje koja se entitet naziva Hrvatska, Slavonija i Dalmacija. Profil Klett (Prilog 40) na istom području navodi samo Hrvatsku i Slavoniju, jednako kao i Meridijani (Prilog 15), ali dok za prvu iz legende doznajemo da je dio Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, u slučaju potonje cjelokupno označeno područje se zove Hrvatska. Alfa (Prilog 4) u svom udžbeniku

199 Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest* 2, 60; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 80.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 35.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 45.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 32.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 33.

200 Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest* 2, 60; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 80.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 35.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 45.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 32.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 33.

201 Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest* 2, 60; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 80.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 35.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 45.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 32.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 33.

za šesti razred ne navodi unutar karte nijedan termin, već u opisu napominje da je riječ o *Hrvatskoj nakon Zadarskog mira*.²⁰²

Po pitanju granica, sinkroniziranost je uočljiva tek na zapadu gdje doseže Jadransko more i Kvarner, bez Istre. Meridijani (Prilog 15), Alfa (Prilog 4) i Profil Klett (Prilog 40) je u savsko-dravskom međuriječju šire do Dunava, dok se Školska knjiga (Prilog 28) zaustavlja na požeškom gorju. Mala razlika je uočljiva u unutrašnjosti, gdje Alfina karta (Prilog 4) prikazuje ispunjenije područje do rijeke Vrbas od udžbenika drugih izdavača. Na jugu, Meridijani (Prilog 15) uključuju u Hrvatsku puno šire dubravačko zaleđe, zajedno s gradom, nego što to čini Alfina karta (Prilog 4), dok Školska knjiga (Prilog 28) i Profil Klett (Prilog 40) Dubrovačku Republiku uopće ni ne uvrstavaju u svoju *Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju*, odnosno Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo.

Budući da je od 1102. povijest Hrvatske nezavisno od opsega kojom je autori u udžbenicima označavaju neodvojiva od Ugarske, od ove će se karte pa nadalje, posebna pozornost pri analizi usmjeriti prema boji Ugarske, kao i granici prema njoj. U slučaju karte vezane za Zadarski mir Profil Klett (Prilog 40) sličnom bojom označava Ugarsku i u legendi napominje da je riječ o Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu. Ostali izdavači ostavljaju dojam da je područje južno Drave nezavisno od sjevera. Školska knjiga (Prilog 28) Ugarsku prikazuje plavom, a Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju nijansom narančaste. Čak i, znakovito, Bosnu prikazuje bojom sličniju potonjoj. Alfa (Prilog 4) i Meridijani (Prilog 15) cijelo okruženje, uključujući i Ugarsku, ostavljaju neobojano. Po pitanju granica s Ugarskom, svi je izdavači navode na rijeci Dravi, jedino je u slučaju Alfe (Prilog 4) rijeka Mura.²⁰³

Što se tiče susjeda na sjeverozapadnim granicama, Školska knjiga (Prilog 28) navodi Habsburške posjede, kod Meridijana (Prilog 15) su to Kranjska, Koruška i Štajerska, a kod izdavača Profil Klett (Prilog 40) Sveto Rimsko Carstvo. U udžbenicima se ne navodi da su habsburški posjedi Kranjska, Koruška i Štajerska bili dio Svetog Rimskog Carstva. Alfa (Prilog 4), kao što je navedeno, ne navodi nijednu susjednu zemlju.²⁰⁴

3.5. Osmanlijska osvajanja i *Ostaci ostataka*

U slučaju karata koje prikazuju osman(lij)ska osvajanja, samo Alfin (Prilog 5) prikazuje etape osvajanja do Mohačke bitke, dok se u ostalima mogu vidjeti osvojeni teritorij i nakon 1526., odnosno područje što se u hrvatskoj historiografiji obično naziva *Ostaci ostataka*.²⁰⁵

202 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 71; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 92.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 50.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 51.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 54.

203 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 71; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 92.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 50.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 51.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 54.

204 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 71; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 92.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 50.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 51.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 54.

205 Reliquae reliquiarum, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/reliquae-reliquiarum> (posjet 26.1.2024.)

Školska knjiga (Prilog 29) i Profil Klett (Prilog 41) Ostatke ostataka nazivaju Hrvatska, dok Meridijani (Prilog 18) za njihov južniji dio navode termin Hrvatska, a sjeverniji termin Slavonija, dok u legendi karte pišu da se njihov prostor naziva Hrvatsko Kraljevstvo. Zanimljivo, Meridijani (Prilog 17) prethodno u udžbeniku prikazuju i kartu osmanskih osvajanja do 1526. gdje na području većeg opsega od Ostataka prostiru samo termin Hrvatska, ne i Slavonija. Istu kartu donosi i Alfa (Prilog 5), a kod nje se na istom tom područje nalaze i Hrvatska i Slavonija, a u legendi se navodi da područje označava Hrvatsku do 1526.²⁰⁶

Termin Dalmacija ne navodi nitko, već preko njenih gradova i otoka Profil Klett (Prilog 41) i Alfa (Prilozi 5 i 6) navode Mletačku Republiku, dok Meridijani (Prilog 18) i Školska knjiga (Prilog 29) u legendi navode mletački posjedi. Meridijani (Prilog 18), za razliku od Školske knjige (Prilog 29), to čine i za habsburške posjede u Istri, iz čega se može dobiti dojam da kreator karte u Školskoj knjizi (Prilog 29) naglašava da su dalmatinski gradovi i otoci trenutno u posjedu Mlečana, a ne sastavni dio Mletačke Republike, budući da sve druge države u susjedstvu bilježi njihovim imenima (Osmansko Carstvo, Habsburška Monarhija, Ugarska, Dubrovačka Republika).²⁰⁷

Dubrovačka Republika je kod Školske knjige (Prilog 29) obilježena drugačijom bojom od područja *Ostatci ostataka* i mletačkih posjeda, kod izdavača Profil Klett (Prilog 41) je zajedno s dalmatinskim gradovima i otocima prikazana istom bojom kao i Mletačka Republika, a kod Meridijana (Prilog 18) je iste boje kao i područje Ostaci ostataka, pri čemu u legendi stoji Hrvatsko Kraljevstvo i Dubrovačka Republika, ostavljajući time dojam da je riječ o jednoj, ali teritorijalno razdvojenoj cjelini.²⁰⁸

Po pitanju Ugarske, obrasci se ponavljaju kao i kod karata koje prikazuju područja nakon Zadarskog mira. Rijeka Mura je za Školsku knjigu (Prilog 29) granica s Ugarskom, a ne rijeka Drava kao kod drugih izdavača. Nadalje, u odnosu na *Ostatke ostataka*, Školska knjiga (Prilog 29) Ugarsku označava izrazito različitom plavom bojom, Profil Klett (Prilog 41) nudi nešto svjetliju nijansu ljubičaste od one kojom označava *Ostatke ostataka*, kod Meridijana (Prilog 18) se ona uopće ne navodi, već je njeno područje bijelom bojom uklopljeno u Habsburške zemlje. Zanimljivo, karta Meridijana (Prilog 17) s etapama osvajanja do 1526., navodi Ugarsku i to sličnom bojom, drugačijom nijansom žute boje u odnosu na Hrvatsku i Slavoniju. Na karti

206 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 209.; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 163.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 35.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 138.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 62.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 59.

207 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 209.; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 163.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 35.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 138.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 62.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 59.

208 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 209.; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 163.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 138.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 62.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 59.

iste tematike, Alfa (Prilog 5) označava Ugarsku bijelom, a Hrvatsku i Slavoniju narančastom bojom.²⁰⁹

Osmansko Carstvo je na sve četiri karte označeno zelenom bojom, što, s jedne strane, može biti pokazatelj kako su njeni kreatori uzeli u obzir zelenu kao tradicionalnu boju islamskog svijeta, ali i istovremeno da odabir boja, osobito u odnosu na Ugarsku nije slučajaj, već je pokazatelj određene poruke.²¹⁰

3.6. Osamnaesto stoljeće

U sklopu teme o *Rascjepkanosti ili razjedinjenosti hrvatskih zemalja u 18. stoljeću* Školska knjiga (Prilog 31), Profil Klett (Prilog 42) i Alfa (Prilog 8) donose karte s jednakim i jasno iscrtanim unutrašnjim granicama. Meridijanov udžbenik (Prilog 20) nema kartu ali se vrlo slična može pronaći u poglavljima vezanim za početak 19. stoljeća, s neznatnom teritorijalnom razlikom. Područje Dubrovačke Republike je u međuvremenu priključeno Dalmaciji, dok je cijela Istra padom Mletačke Republike došla u posjed Habsburške Monarhije tako da ćemo i nju uzeti u obzir u ovoj analizi.²¹¹

Područja označena terminima Banska Hrvatska, Vojna Krajina, Istra, Dalmacija, Ugarsko primorje i Dubrovačka Republika prikazana su jednako iscrtanim granicama i u Alfinom (Prilog 8) i udžbeniku izdavača Profil Klett (Prilog 42). Razlika je jedino što potonji baš kao i Meridijani (Prilog 20) navodi i Slavoniju, dok je Alfa (Prilog 8) ne spominje, već njeno područje stavlja pod Bansku Hrvatsku. Isto čini i Školska knjiga (Prilog 31), na kojoj od navedenih nije posebno označeno samo područje Ugarskog primorja, već je ono ubrojeno pod teritorij za koji, prema legendi, možemo zaključiti da pripada Banskoj Hrvatskoj. Ostali su dijelovi označeni bojama država pod čijom se vlašću nalaze, što također možemo iščitati iz legende.

Granice prema Osmanskom Carstvu su na svim kartama jednake, od Dubrovnika uzduž dinarskog lanca u zaleđu jadranske obale, rijekom Savom sve do njenog ušća u Dunav.²¹² Zajedničko svim kartama u vezi Ugarske jest njena bojom naglašena odijeljenost od Banske Hrvatske (i Slavonije) uzduž rijeke Drave, s time da je Školska knjiga (Prilog 31) i Alfa (Prilog 8) uopće ne navode, nego njen teritorij pribrajaju Habsburškoj Monarhiji. Čak i u slučajevima gdje se navodi, kod izdavača Profil Klett

209 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 209.; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 163.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 138.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 62.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 59.

210 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 209.; Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 163.; Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 138.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 62.; Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 2, 59.

211 Artić, Muškardin, Santica, *Tragovi* 3, 41.; Brković, Bušljeta, Petrić, Šimetin Šegvić, Šimetin Šegvić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 3, 160.; Budar Despot, Despot, *Zašto je povijest važna* 3, 42.; Despot, Frol, Hajdarović, *Vremeplov* 7, 61.; Dukić, Katušić, Ledić, Šašić, *Povijest* 3, 43.; Erdelja, Stojaković, *Klio* 7, 20.; Finek, Finek, Holjevac, Katušić, *Povijest* 7, 14.

212 Artić, Muškardin, Santica, *Tragovi* 3, 41.; Brković, Bušljeta, Petrić, Šimetin Šegvić, Šimetin Šegvić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 3, 160.; Budar Despot, Despot, *Zašto je povijest važna* 3, 42.; Despot, Frol, Hajdarović, *Vremeplov* 7, 61.; Dukić, Katušić, Ledić, Šašić, *Povijest* 3, 43.; Erdelja, Stojaković, *Klio* 7, 20.; Finek, Finek, Holjevac, Katušić, *Povijest* 7, 14.

(Prilog 42) i Meridijana (Prilog 20), njen teritorij je označen istom bojom kao i države Unutarnje Austrije i Kranjske, koje potonja dva udžbenika navode na zapadnim granicama Banske Hrvatske.²¹³

3.7. Ilirske pokrajine

Entiteti Dubrovnik, Dalmacija, Civilna Hrvatska, Vojna Hrvatska, Istra, Kranjska i Koruška, u svim su udžbenicima navedeni i prikazani u jednakim granicama kao dijelovi francuskih Ilirskih pokrajina. Karte se razlikuju tek u nazivima neosvojenog područja sjeverno od Save, duž savsko-dravskog međuriječja sve do ušća Save u Dunav. I dok Meridijani (Prilog 21) i Profil Klett (Prilog 43) navode termin Hrvatska i Slavonija, Školska knjiga (Prilog 34) duž cijelog područja prostire termin Hrvatska. Na Alfinoj karti (Prilog 10) ono ostaje neimenovano, iako se na prethodnoj stranici (Prilog 9) može vidjeti karta prije francuskog osvajanja gdje na tom područje stoje termini Hrvatske i Slavonije.²¹⁴

Granica s Ugarskom je jasno označena uzduž rijeke Drave. Kod Školske knjige (Prilog 34) se Ugarska vratila na kartu i sličnom nijansom smeđe je označena kao i Hrvatska. Meridijani (Prilog 21) je dijele jasnom crvenom crtom od susjedne Austrije, kod Alfe (Prilog 10) se i dalje prostire naziv Habsburške Monarhije, dok je Profil Klett (Prilog 43) zadržao naziv Ugarske, ali i veći natpis Austrijsko Carstvo preko njenog teritorija. Također, Profil Klett (Prilog 43) istom bojom označava i Hrvatsku i Slavoniju.²¹⁵

Učeniku se nameće zaključak da su svi dio iste veće cjeline, što je razlika u odnosu na karte u preostala tri udžbenika, iako se Alfinim (Prilog 10) prikazom svijetlom nijansom zelene može dobiti dojam da su Hrvatska i Slavonija dio Habsburške Monarhije. Taj ćemo dojam teže dobiti kod Školske knjige (Prilog 10) gdje je Austrija označena zelenom, a Hrvatska svijetlosmeđom bojom, dok Meridijani (Prilog 21) područja sjeverno od Banske Hrvatske i Slavonije označavaju istom bojom kao i u slučaju Osmanskog Carstva, iz čega bi netko mogao zaključiti da je riječ o samostalnoj političkoj cjelini.

3.8. Austro-ugarska nagodba 1867.

Svi udžbenici na kartama uz temu Nagodbe iz 1867. prikazuju Austro-Ugarsku različitim bojama i dijele njen austrijski i ugarski dio. Razlika po pitanju prikazivanja

213 Artić, Muškardin, Santica, *Tragovi* 3, 41.; Brković, Bušljeta, Petrić, Šimetin Šegvić, Šimetin Šegvić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 3, 160.; Budar Despot, Despot, *Zašto je povijest važna* 3, 42.; Despot, Frol, Hajdarović, *Vremeplov* 7, 61.; Dukić, Katušić, Ledić, Šašić, *Povijest* 3, 43.; Erdelja, Stojaković, *Klio* 7, 20.; Finek, Finek, Holjevac, Katušić, *Povijest* 7, 14.

214 Artić, Muškardin, Santica, *Tragovi* 3, 81.; Brković, Bušljeta, Petrić, Šimetin Šegvić, Šimetin Šegvić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 3, 61.; Budar Despot, Despot, *Zašto je povijest važna* 3, 31.; Dukić, Katušić, Ledić, Šašić, *Povijest* 3, 79.; Erdelja, Stojaković, *Klio* 7, 52.; Finek, Finek, Holjevac, Katušić, *Povijest* 7, 50.

215 Artić, Muškardin, Santica, *Tragovi* 3, 81.; Brković, Bušljeta, Petrić, Šimetin Šegvić, Šimetin Šegvić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 3, 61.; Budar Despot, Despot, *Zašto je povijest važna* 3, 31.; Dukić, Katušić, Ledić, Šašić, *Povijest* 3, 79.; Erdelja, Stojaković, *Klio* 7, 52.; Finek, Finek, Holjevac, Katušić, *Povijest* 7, 50.

hrvatskih zemalja je samo u tome što srednjoškolski udžbenik Školske knjige (Prilog 36) označava i teritorij Vojne krajine, dok je kod drugih izdavača ona (već 1867.) pripojena Hrvatskoj i Slavoniji.²¹⁶

Također, po pitanju područja Istre, samo je Profil Klett (Prilog 44) navodi unutar teritorijalne cjeline zvano Primorje, dok je ostali izdvajaju, što može ostaviti dojam da je ona kao takva, bila kraljevina ili zemlja Austro-Ugarske.²¹⁷

3.9. Zaključak drugog dijela

Analiza usporedbe povijesnih karata iste tematike različitih izdavača pokazala je veliku mjeru nesinkroniziranosti po pitanju termina entiteta na području između Jadranskog mora i Drave, kao i opsega teritorija određenih entiteta. Također, jednako kao i u prethodnim analizama, nesinkroniziranost je, osobito ako se uzmu u obzir nazivi karata, uočljivija među povijesnim kartama udžbenika za šesti razred osnovne škole i drugi razred gimnazija, odnosno onima vezanima za srednji vijek.

U slučajevima povijesnih karata za 8. i 9., 10. i 11. stoljeće te 1358., ne mogu se pronaći dvije karte u udžbenicima različitih izdavača koje nude iste termine entiteta jadranske obale, šireg kontinentalnog zaleđa i savsko-dravskog međuriječja. Iznimka je karta 8. i 9. stoljeća izdavača Profil Klett (Prilog 37) te druga karta Školske knjige (Prilog 24). Prva karta (Prilog 23) kod potonje koja se odnosi na isto razdoblje nije sinkronizirana.

Alfa (Prilog 6) i Meridijani (Prilog 18) nude iste termine kada opisuju *Ostatke ostataka* iz 16. stoljeća, ali ne ako se usporede termini u nazivu i u legendi karata.

Sinkronizacija postaje učestalija u udžbenicima za sedmi i treći razred kod karta vezanih uz 18. stoljeće, Ilirske pokrajine i Nagodbu 1867., gdje jedinu razliku predstavlja (ne)navođenje termina Slavonije na prethodno navedene prve dvije karte te nenavođenje Vojne krajine 1867.

Po pitanju opsega granica, sve do karte koja označava *Ostatke ostataka* iz 16. stoljeća ne mogu se pronaći dvije povijesne karte iste tematike na kojima su granice Hrvatske, odnosno entiteta između Jadrana i Drave kojeg autori uglavnom nazivaju Hrvatska ili Hrvatsko Kraljevstvo, jednake na svim stranama svijeta. Sinkronizacija je i u ovom slučaju postojana kod karata od 18. stoljeća nadalje.

Što se tiče imenovanja susjednih entiteta, najveća konfuzija je primjetna pri usporedbi karata do 1358. za područja istočno i jugoistočno od rijeka Neretve i Bosne. Ono u čemu su karte svih izdavača za sva razdoblja gotovo u potpunosti sinkronizirane jest jasna granica na Dravi s Ugarskom i njeno označavanje izrazito

216 Artić, Muškardin, Santica, *Tragovi* 3, 162.; Brković, Bušljeta, Petrić, Šimetin Šegvić, Šimetin Šegvić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 3, 154.; Budar Despot, Despot, *Zašto je povijest važna* 3, 191.; Despot, Frol, Hajdarović, *Vremeplov* 7, 130.; Dukić, Katušić, Ledić, Šašić, *Povijest* 3, 138.; Erdelja, Stojaković, *Klio* 7, 135.; Finek, Finek, Holjevac, Katušić, *Povijest* 7, 144.

217 Artić, Muškardin, Santica, *Tragovi* 3, 162.; Brković, Bušljeta, Petrić, Šimetin Šegvić, Šimetin Šegvić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest* 3, 154.; Budar Despot, Despot, *Zašto je povijest važna* 3, 191.; Despot, Frol, Hajdarović, *Vremeplov* 7, 130.; Dukić, Katušić, Ledić, Šašić, *Povijest* 3, 138.; Erdelja, Stojaković, *Klio* 7, 135.; Finek, Finek, Holjevac, Katušić, *Povijest* 7, 144.

drugačijom bojom u odnosu na Hrvatsku ili Slavoniju, što, osim ukazivanja na opravdanost hrvatskih povijesnih prava nad savsko-dravskim međuriječjem, ostavlja kod promatrača dojam i da je Hrvatska uvijek bila nezavisna od Ugarske. Izuzetak po tom pitanju su jedino karte izdavača Profil Klett vezane za Zadarski mir 1358. (Prilog 40) i Ilirske provincije 1809. (Prilog 43), koje oba entiteta na karti označavaju sličnom bojom.

4. *Summa summarum*

Terminološki kaos se čini najprikladnijim opisom za pitanje sinkroniziranosti termina entiteta na području između Jadrana, njegovog šireg kontinentalnog zaleđa i Drave u razdoblju od ranog srednjeg vijeka do 1867., osobito kada je riječ o udžbenicima povijesti za šesti razred osnovnih škola i drugi razred gimnazija. Pri tome nije riječ samo o nesinkroniziranosti termina na povijesnim kartama zajedno s njihovima nazivima i pratećim legendama s tekstom unutar odgovarajuće nastavne jedinice ili poglavlja, već i po pitanju termina na povijesnim kartama iste tematike različitih izdavača.

O razlozima takvog kaosa možemo tek nagađati. Odgovor se možda nalazi u činjenici da se spomenuti udžbenici bave srednjovjekovnim razdobljem, a što je povijest starija, izvora je manje pa je i podložnost različitim interpretacijama veća. Međutim, opseg rada nije ulazio u znanstvenu utemeljenost korištenih termina, već se isključivo bavio pitanjem sinkroniziranosti, tako da se ni ovom prilikom neće zaključiti da je riječ o (ne)kompetentnosti ili (ne)stručnost samih autora.

Također, kao uzrok nesinkroniziranosti mogu se isključiti i moguće različite ideološke, političke i druge sklonosti autora jer je ona u većem ili manjem omjeru ili točnije rečeno, u većem ili izrazito većem omjeru prisutna u udžbenicima sve četiri izdavačke kuće.

Ono za što se može uputiti negativna kritika autorima je nedostatak opreza jer nevjerojatnim se čini da se terminološke greške poput, primjerice, spominjanja Donje Panonije u tekstu, a istovremenog navođenja Posavske Hrvatske na karti, provlače kroz gotovo sve karte do 16. stoljeća.

Međutim, osim samog nemara, dojam je da je razloge takvom terminološkom kaosu pronašao Marko Pijović koji je, pišući o proučavanju identiteta u prošlosti, primijetio kako mnogi povjesničari traže hrvatstvo i dokaze o njemu u prošlosti, te da ako ih nema, onda ih nerijetko proizvode, budući da konstruiraju prošlost na osnovi onog misaonog aparata koji im je prvi na raspolaganju, a to je sadašnjost.²¹⁸ To je dolazilo do izražaja i pri (ne)korištenju termina Dalmacije, Slavonije i Hrvatske, čije proučavanje zahtijeva misaoni otklon od sadašnjosti jer su se entiteti pod tim nazivima kroz stoljeća ne samo širili i sužavali, već i selili s jednog područja na drugo. Ranosrednjovjekovna Dalmacija ima tek nekoliko dodirnih točaka, u vidu pojedinih

²¹⁸ Marko Pijović, „Pristupi proučavanju identiteta u prošlosti“, *Historijska traganja*, 8/2011., (Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu. Institut za historiju), 36.

obalnih gradova i otoka s Dalmacijom u 18. stoljeću. Hrvatska iz 9. stoljeća gotovo da nema nijednu s Hrvatskom iz 19. stoljeća, baš kao i srednjovjekovna Slavonija s novovjekovnom.

Drugim riječima, terminološki kaos dolazi kao moguća posljedica nespretnog prilagođavanja prošle stvarnosti, koja uključuje postojanje zasebnih entiteta Dalmacije i Slavonije s nacionalnim narativom o tisućljetnom postojanju hrvatske države na području između Jadrana i Drave, koji te entitete nastoji obuhvatiti hrvatskim imenom.

Analizirajući povijesne karte u spomenutim udžbenicima, zajedno s konstantnim korištenjem anakronih izraza u tekstu poput hrvatske zemlje, hrvatski prostor i sl., jedino što učenici sa sigurnošću mogu zaključiti jest da su Dalmacija i Slavonija oduvijek bile regije Hrvatske, ali su se stjecajem određenih političkih okolnosti u pojedinim razdobljima spominjali uz nju ili se nalazili izvan nje.

S druge strane, proučavanje prošlosti kroz nacionalnu prizmu sadašnjosti primjetno je u udžbenicima i na nehrvatskim slučajevima. Primjerice, prilikom korištenja termina Italija i Njemačka prije druge polovice 19. stoljeća, ili, pak, u udžbeniku izdavača Profil Klett za šesti razred gdje autor navodi kako su Osmanlije u 16. stoljeću preko Zagreba htjeli prodrijeti u Sloveniju.²¹⁹ Dakle, u državu koja je nastala četiri stoljeća nakon opisivanih prodora, a da stvar bude dodatno zbunjujuća za učenika, na karti, uz taj tekst, na mjestu današnje Slovenije stoji samo termin države Unutarnje Austrije, koji se u tekstu ne spominje. Zašto je korištenje anakronizama autorima udžbenika i ne samo njima privlačno, tema je koja je izvan opsega ovog rada.

Koncept vremena i prostora ključan je za razumijevanje prošlosti... važno je da učenici shvate povezanost povijesnog razvoja i prostora te razumiju povijesne procese i pojave u kontekstu vremena i prostora njihova događanja, stoji u nacionalnom kurikulumu iz 2019. Je li to uistinu važno? Prikazi povijesnih karata u hrvatskim udžbenicima povijesti za osnovne škole i gimnazije su, u najmanju ruku, demonstracija ravnodušnosti prema takom stavu.

---

219 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov 6*, 143.

5. Prilozi

Prilog 1: Karta²²⁰ *Prve hrvatske kneževine* u Alfinom udžbeniku za šesti razred osnovne škole i drugi razred gimnazija.

Prilog 2: Karta²²¹ *Hrvatska u doba Tomislava* u Alfinom udžbeniku za šesti razred osnovne škole i drugi razred gimnazija.

Prilog 3: Karta²²² *Hrvatska u vrijeme Petra Kresčimira IV.* u Alfinom udžbeniku za drugi razred gimnazija.

Prilog 4: Karta²²³ *Hrvatska nakon Zadarskog mira 1358. godine* u Alfinom udžbeniku za šesti razred osnovne škole.

220 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 52; Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest* 2, 38.

221 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 58; Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest* 2, 53.

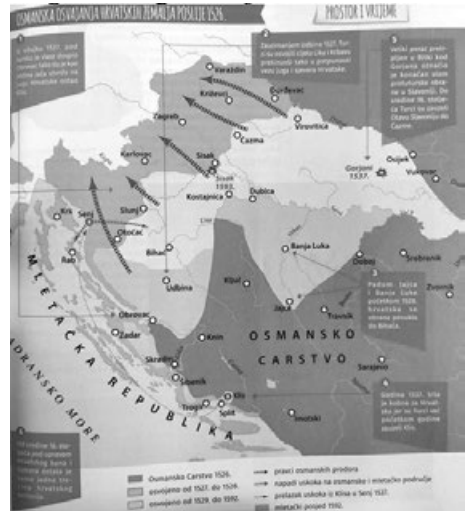
222 Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest* 2, 60.

223 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest* 6, 71.

Prilog 5: Karta²²⁴ *Osmanska osvajanja hrvatskih zemalja* u Alfinom udžbeniku za šesti razred osnovne škole i drugi razred gimnazija.

Prilog 6: Karta²²⁵ *Osmanska osvajanja hrvatskih zemalja poslije 1526.* u Alfinom udžbeniku za drugi razred gimnazija.

Prilog 7: Karta²²⁶ *Mir u Srijemskim Karlovcima* u Alfinom udžbeniku za šesti razred osnovne škole i drugi razred gimnazija.

Prilog 8: Karta²²⁷ *Hrvatske zemlje krajem 18. st.* u Alfinom udžbeniku za sedmi razred osnovne škole.

224 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest 6*, 209.; Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest 2*, 248.

225 Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest 2*, 225.

226 Birin, Deković, Šarlija, *Povijest 6*, 233.; Birin, Magaš, Šarlija, *Povijest 2*, 282.

227 Finek, Finek, Holjevac, Katušić, *Povijest 7*, 14.

Prilog 9: Karta²²⁸ *Hrvatske zemlje tijekom Napoleonovih ratova (1805.-1809.)* u Alfinom udžbeniku za sedmi razred osnovne škole.

Prilog 10: Karta²²⁹ *Ilirske pokrajine (1809.-1813.)* u Alfinom udžbeniku za sedmi razred osnovne škole.

Prilog 11: Karta²³⁰ vezana za Austro-ugarsku nagodbu u Alfinom udžbeniku za sedmi razred osnovne škole.

228 Finek, Finek, Holjevac, Katušić, *Povijest 7*, 49.

229 Finek, Finek, Holjevac, Katušić, *Povijest 7*, 50.; Dukić, Katušić, Ledić, Šašić, *Povijest 3*, 78.

230 Finek, Finek, Holjevac, Katušić, *Povijest 7*, 144.; Dukić, Katušić, Ledić, Šašić, *Povijest 3*, 138.

Prilog 12: Karta²³¹ *Prve sklavinije na hrvatskom povijesnom prostoru* u Merdijinovom udžbeniku za drugi razred gimnazije.

Prilog 13: Karta²³² *Hrvatska i susjedi u 10. stoljeću* u Merdijinovom udžbeniku za drugi razred gimnazije.

Prilog 14: Karta²³³ *Hrvatsko kraljevstvo u drugoj polovici 11. stoljeća* u Merdijinovom udžbeniku za drugi razred gimnazije.

Prilog 15: Karta²³⁴ *Hrvatska sredinom 14. stoljeća* u Merdijinovom udžbeniku za drugi razred gimnazije.

231 Gračanin, Petrić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest 2*, 26

232 Ibid., 30.

233 Ibid., 33.

234 Ibid., 54.

Prilog 16: Karta²³⁵ *Hrvatska krajem 15. stoljeća* u Merdijinovom udžbeniku za drugi razred gimnazije.

Prilog 17: Karta²³⁶ *Osmanlijska osvajanja u Hrvatskoj i Bosni od 15. do 16. stoljeća* u Merdijinovom udžbeniku za drugi razred gimnazije.

Prilog 18: Karta²³⁷ „*Ostaci ostataka*“ *Hrvatskog Kraljevstva* u Merdijinovom udžbeniku za drugi razred gimnazije.

Prilog 19: Karta²³⁸ *Oslobodjenja hrvatskih i susjednih područja* u Merdijinovom udžbeniku za drugi razred gimnazije.

235 Ibid., 59.

236 Ibid., 67.

237 Ibid., 59.

238 Ibid., 92.

Prilog 20: Karta²³⁹ *Hrvatske zemlje uoči preporoda* u Merdijinovom udžbeniku za treći razred gimnazije.

Prilog 21: Karta²⁴⁰ *Hrvatske zemlje u doba napoleonskih ratova* u Merdijinovom udžbeniku za treći razred gimnazije.

Prilog 22: Karta²⁴¹ *Austro-ugarske nagodbe iz 1867.* u Merdijinovom udžbeniku za treći razred gimnazije.

239 Brković, Bušljeta, Petrić, Šimetin Šegvić, Šimetin Šegvić, Tomorad, *Svijet prije nas – Povijest 3*, 160.

240 Ibid., 61.

241 Ibid., 154

Prilog 23: Karta²⁴² *Zemljovid sklavinija* u udžbeniku Školske knjige za šesti razred osnovne škole.

Prilog 24: Karta²⁴³ *Prve hrvatske sklavinije* u udžbeniku Školske knjige za drugi razred gimnazije.

Prilog 25: Karta²⁴⁴ prikazuje Hrvatsku u vrijeme kneza Trpimira u udžbenicima Školske knjige za šesti osnovne i drugi razred gimnazije.

Prilog 26: Karta²⁴⁵ vezana za vladavinu kralja Tomislava u udžbenicima Školske knjige za šesti osnovne i drugi razred gimnazije.

242 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 69.

243 Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 25.

244 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 73; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 27.

245 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 76; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 31.

Prilog 27: Karta²⁴⁶ vezana za 11. stoljeće u udžbenicima Školske knjige za šesti osnovne i drugi razred gimnazije.

Prilog 28: Karta²⁴⁷ vezana za vladavinu Ludovika u udžbenicima Školske knjige za šesti razred osnovne.

Prilog 29: Karta²⁴⁸ Osmanlijskih osvajanja u udžbenicima Školske knjige za šesti osnovne i drugi razred gimnazije.

Prilog 30: Karta²⁴⁹ *Oslobođenje hrvatskih krajeva od osmanlijske vlasti* u udžbeniku Školske knjige za šesti razred osnovne.

246 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 80; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 35.

247 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 92.

248 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 130.; Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 187.

249 Brdal, Madunić Kaniški, Rajković, *Klio* 6, 171.

Prilog 31: Karta²⁵⁰ *Oslobođenje hrvatskih krajeva* u udžbeniku Školske knjige za drugi razred gimnazije.

Prilog 33: Karta²⁵² *Hrvatska, Slavonija i Vojna krajina u 18.st.* u udžbeniku Školske knjige za treći razred gimnazije.

Prilog 32: Karta²⁵¹ *Hrvatska u Habsburškoj Monarhiji* u udžbeniku Školske knjige za sedmi razred osnovne.

Prilog 34: Karta²⁵³ vezana za Ilirske pokrajine u udžbenicima Školske knjige za sedmi osnovne i treći razred gimnazije.

250 Detling, Peklić, Samaržija, *Tragovi* 2, 212.

251 Erdelja, Stojaković, *Klio* 7, 20.

252 Artić, Muškardin, Santica, *Tragovi* 3, 41.

253 Erdelja, Stojaković, *Klio* 7, 52.; Artić, Muškardin, Santica, *Tragovi* 3, 81.

Prilog 35: Karta²⁵⁴ Austro-ugarske nagodbe iz 1867. u udžbeniku Školske knjige za sedmi razred osnovne.

Prilog 36: Karta²⁵⁵ Austro-ugarske nagodbe iz 1867. u udžbeniku Školske knjige za treći razred gimnazije.

Prilog 37: Karta²⁵⁶ vezana za doba knezova u udžbenicima izdavača Profil Klett za šesti osnovne i drugi razred gimnazije.

Prilog 38: Karta²⁵⁷ vezana za vladavinu Tomislava Karta u udžbenicima izdavača Profil Klett za šesti osnovne i drugi razred gimnazije.

254 Erdelja, Stojaković, *Klio* 7, 135.

255 Artić, Muškardin, Santica, *Tragovi* 3, 127.

256 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 35.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 25.

257 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 43.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 29.

Prilog 39: Karta²⁵⁸ vezana za drugu polovicu 11. stoljeća u udžbenicima izdavača Profil Klett za šesti osnovne i drugi razred gimnazije.

Prilog 40: Karta²⁵⁹ vezana za Zadarski mir u udžbenicima izdavača Profil Klett za šesti osnovne i drugi razred gimnazije.

Prilog 41: Karta²⁶⁰ vezana za Osmanlijska osvajanja u udžbenicima izdavača Profil Klett za šesti osnovne i drugi razred gimnazije.

Prilog 42: Karta²⁶¹ vezana za 18. stoljeće u udžbenicima izdavača Profil Klett za sedmi osnovne i treći razred gimnazije.

258 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 45.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 32.

259 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 52.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 51.

260 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 6, 138.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 2, 62.

261 Gambiraža Knez, Hajdarović, Kujundžić, Labor, *Vremeplov* 7, 61.; Glučina, Ristić, Turk Presečki, *Zašto je povijest važna* 3, 42.

- Odluka o donošenju kurikulumuma za nastavni predmet Povijest za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_03_27_557.html (posjet 25.1.2024.)
- Perez-Manjarrez, Everardo, Mario Carretero, „Historical Maps as Narratives. Anchoring the Nation in History Textbooks“. U: *Analyzing Historical Narratives: On Academic, Popular and Educational Framings of the Past*, ur. Stefan Berger, Nicola Brauch i Chris Lorenz, 164-190. New York: Berghahn Books, 2021.
- Petrungaro, Stefano. *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918-2004*. Zagreb: Srednja Europa, 2009.
- Pijović, Marko. „Pristupi proučavanju identiteta u prošlosti“. *Historijska traganja*, 8 (2011): 9-60.
- Ustav Republike Hrvatske, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_12_56_1092.html (17.1.2024.)

SUMMARY

THE ISSUE OF SYNCHRONIZATION OF HISTORICAL MAPS IN TEXTBOOKS. TERMINOLOGICAL HARMONY OR CHAOS?

The ability to use historical maps is an integral part of the concept of space, which, in turn, plays an important role in the student's understanding of the past. Following an analysis of elementary and high school history textbooks from all publishers, written according to the new curriculum of 2019, the paper investigates the issue of synchronization of terms used on historical maps with the text itself, as well as mutual synchronization of terms between maps of the same textbook and textbooks of other publishers. In doing so, emphasis is placed on the area between the Adriatic Sea, its wider continental hinterland and the Sava-Drava confluence, i.e. the terms Croatia, Slavonia and Dalmatia, in the period from the early Middle Ages to 1867.

Keywords: historical map, history textbook, terminology, Croatia, Slavonia, Dalmatia